

احیای دریاچہ ارومیہ مباحث حقوقی و قانونی

کمیٹہ اجتماعی - فرهنگہ ستاد احیای دریاچہ ارومیہ
دی ماہ ۹۴

احیای دریاچه ارومیه مباحث حقوقی و قانونی

کمیته اجتماعی-فرهنگی
ستاد احیای دریاچه ارومیه

دی ماه ۱۳۹۴

پیش‌گفتار

بحران آب و ابعاد آن در مناطق مختلف کشور به حدی رسیده است که دیگر جایی بر هیچ‌گونه گذشت و مدارا در خصوص تخلفات و عدم رعایت قوانین و مقررات مربوطه نمی‌باشد. حفر غیرمجاز چاه، برداشت بی‌رویه و غیرمجاز از منابع آب سطحی، تجاوز به حریم و بستر قانونی رودخانه‌ها، تخلیه آلاینده‌ها به منابع آبی و طبیعی، تغییر غیرمجاز کاربری اراضی و تخریب منابع طبیعی، مصادیقی از عوامل موثر بر این بحران ملی می‌باشند که نیاز به حاکمیت قانون و اجرای آن را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

از بین رفتن آبخوان‌های کشور و اعلام ممنوعیت در تعداد کثیری از دشت‌های کشور در اثر حفر چاه‌های غیرمجاز و برداشت بی‌رویه از منابع آبی محدود نمونه بارزی از گستره این بی‌قانونی‌ها در مناطق مختلف کشور می‌باشد. دریاچه ارومیه نیز به عنوان یکی از قربانیان بی‌قانونی در برداشت از منابع آب حوضه آبریز خود به چنین وضعی دچار شده است. گرچه قوانین موجود نیازمند اصلاح و به‌روزرسانی متناسب با وضعیت کنونی به‌ویژه از لحاظ ایجاد تناسب بین جرم و جریمه دارند، اما شواهد موجود نشان‌دهنده تعدد تخلفات و عدم رعایت قوانین و مقررات توسط بهره‌برداران از منابع آبی و همچنین عدم التزام دستگاه‌های اجرایی مسئول در اجرایی نمودن قوانین و تساهل آن‌ها در این خصوص می‌باشد. همچنین تردیدی نیست که، ساماندهی این وضعیت نیازمند همکاری و نقش فعال ارکان قضایی کشور در دو حوزه پیشگیری از وقوع جرائم و برخورد سریع و قاطع با تخلفات رخ داده می‌باشد. لازم به ذکر است که در بسیاری از قوانین به‌ویژه قانون توزیع عادلانه آب، ضرورت برخورد با متخلفین به صراحت مورد تاکید قانون‌گذار قرار گرفته است.

تعدد و تنوع بیش از حد قوانین و مقررات مرتبط با بخش آب از جمله چالش‌های موجود در اعمال درست قوانین و آئین‌نامه‌های اجرایی مرتبط می‌باشد. با این حال اجرای درست و دقیق همین قوانین موجود نیز می‌تواند در راستای حل و فصل و کاهش بسیاری از چالش‌های مدیریتی بخش آب موثر و مفید باشد. مسئله اصلی عدم آشنایی درست و دقیق با قوانین موجود و مهم‌تر از آن عدم رعایت قوانین و مقررات توسط مردم می‌باشد. این مسئله به‌ویژه در خصوص موضوع برداشت از منابع آب زیرزمینی و سطحی به‌خوبی خود را نشان داده است.

اهم قوانین و مقررات موجود و قابل استناد را می‌توان در قالب موارد زیر بیان نمود:

- قانون آب و نحوه ملی شدن آب
- قانون توزیع عادلانه آب و آئین‌نامه مربوطه
- قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری و آئین‌نامه مربوطه
- آئین‌نامه ضوابط ایجاد تعادل بین منابع و مصارف آب
- آئین‌نامه ماده ۱۱ قانون تشکیل وزارت جهاد کشاورزی
- قانون جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی و ایجاد قطعات مناسب فنی، اقتصادی
- آئین‌نامه مصرف بهینه آب کشاورزی
- بند "الف" ماده ۱۴۱ برنامه پنجم توسعه

- مصوبات کارگروه ملی نجات دریاچه ارومیه و هیئت محترم وزیران در خصوص احیای دریاچه ارومیه
- مصوبات شورای عالی آب به ویژه جلسه پانزدهم شورای عالی آب
- آئین نامه های اجرایی طرح احیاء و تعادل بخشی آب های زیرزمینی

همچنین در خصوص دریاچه ارومیه لازم به ذکر است که، بر مبنای مصوبات شورای عالی آب، بر طبق ابلاغیه اخیر وزیر محترم نیرو (تیرماه ۱۳۹۴)، حبابه زیست محیطی دریاچه ارومیه از منابع آب سطحی حوضه به میزان ۲۵۷۸ میلیون مترمکعب در سال تعیین گردیده و تامین آن به دستگاه های مربوطه ابلاغ گردیده است. همچنین در ابلاغیه مذکور حد مجاز برداشت از منابع آب سطحی و زیرزمینی حوضه توسط استان های مختلف نیز تعیین و ابلاغ گردیده است. لذا بر طبق جایگاه شورای عالی آب (طبق ماده ۱۰ قانون تشکیل وزارت جهاد کشاورزی) مصوبات این شورا برای کلیه دستگاه های اجرایی لازم الاجرا می باشد.

در این نوشتار مختصر فقط اهم موارد قانونی و حقوقی مرتبط با راهکارهای مصوب طرح احیای دریاچه ارومیه ارائه شده است. در واقع تلاش گردیده است بخشی از موارد قانونی که می توانند در راستای تسهیل و تسریع در روند اجرای طرح ها و پروژه های مختلف مرتبط با احیای دریاچه ارومیه اثرگذار باشند، مورد بررسی قرار گیرند.

لازم به ذکر است که فایل های مجموعه قوانین و مقررات لازم و مورد استناد در حوزه های مختلف در یک لوح فشرده به پیوست گزارش جهت مطالعه بیشتر ارائه گردیده است.

کمیته اجتماعی-فرهنگی
ستاد احیای دریاچه ارومیه
دی ماه ۱۳۹۴

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۲
۱. محتوی و مفهوم حقوق آب	۵
۲. آب‌های زیرزمینی	۷
۱-۲. وضعیت چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های حوضه	۹
۲-۲. قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری	۱۶
۳. مدیریت تخصیص، نظارت و بهره‌برداری از منابع آب	۲۵
۴. حریم و بستر رودخانه‌ها	۲۶
۵. صدور پروانه مصرف معقول	۲۸
۶. ضابطین دادگستری	۲۹
۷. جلوگیری از خردشدن اراضی و یکپارچه‌سازی اراضی	۳۰
۸. فرصت‌ها و ظرفیت‌های همکاری و هماهنگی با دستگاه قضائی	۳۴
۹. مراجع	۳۹

فهرست اشکال

شکل ۱- وضعیت چاه‌ها، قنوت و ممنوعیت محدوده‌های مطالعاتی حوضه آبریز دریاچه ارومیه	۷
شکل ۲- مقایسه تعداد چاه‌های فاقد پروانه قبل از سال ۱۳۸۵ در محدوده‌های مطالعاتی مختلف	۹
شکل ۳- اثرات برداشت بی‌رویه از منابع آب زیرزمینی بر آبدهی رودخانه‌ها	۱۰
شکل ۴- چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان آذربایجان غربی	۱۱
شکل ۵- وضعیت آماری چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان آذربایجان غربی در حوضه آبریز دریاچه ارومیه	۱۱
شکل ۶- چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان آذربایجان شرقی در حوضه آبریز دریاچه ارومیه	۱۲
شکل ۷- وضعیت آماری چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان آذربایجان شرقی در حوضه آبریز دریاچه ارومیه	۱۲
شکل ۸- چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان کردستان در حوضه آبریز دریاچه ارومیه	۱۳
شکل ۹- وضعیت آماری چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان کردستان در حوضه آبریز دریاچه ارومیه	۱۳
شکل ۱۰- روند تغییرات قوانین مربوط به تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه	۱۶
شکل ۱۱- وضعیت مالکیت اراضی در حوضه دریاچه ارومیه (سال ۱۳۸۲)	۳۱

فهرست جداول

جدول ۱- آمار چاه‌های غیرمجاز حوضه آبریز دریاچه ارومیه تا قبل از سال ۱۳۸۵ (مرجع: شرکت مدیریت منابع آب ایران)	۸
جدول ۲- حد فنی و اقتصادی اراضی زراعی و باغی به تفکیک استان و آبی و دیم بر حسب هکتار	۳۳
جدول ۳- نتایج حاصل از هماهنگی‌های بین شرکت آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی با دستگاه قضائی استان (۸ ماهه ۱۳۹۴)	۳۸

۱. محتوی و مفهوم حقوق آب

بدون تردید یکی از مهم‌ترین منابع طبیعی هر کشوری منابع آب آن می‌باشد، لذا قانون‌گذاری در این خصوص و مباحث حقوقی مرتبط با مدیریت آب از اهمیت بالایی برخوردار است. البته از نگاه حقوق‌دانان می‌بایست بین «حقوق» و «قانون» تفاوت قائل شد. طبق تعریف «قانون» به‌طور معمول به موارد مکتوب و قراردادی اشاره دارد که طبق اسلوبی که در قانون اساسی هر کشور تعیین شده است، تصویب و اعلام می‌گردد. اما مفهوم «حقوق» علاوه بر حقوق مکتوب در قوانین، کلیه قواعد و مقررات حاکم بر فعالیت‌های انسانی را که قانون فقط بخشی از آن شمار می‌رود، نیز در بر می‌گیرد. به عبارت بهتر حقوق آب متشکل از کلیه مصوبات قانونی است که جنبه‌های مختلف مدیریت آب از جمله حفاظت، بهره‌برداری و اداره منابع آب، کنترل اثرات زیانبار آب، آلودگی آب و موارد مشابه را تحت پوشش قرار می‌دهد.

حقوق آب، یکی از شاخه‌های نوظهور حقوق است که طیف وسیعی از ابعاد مختلف حقوقی از جمله حقوق اداری (حقوق حاکم بر اعمال اداری)، حقوق مدنی (حقوق حاکم بر روابط بین اشخاص حقیقی با یکدیگر و اشخاص حقیقی با اشخاص حقوقی)، حقوق جزا (تعیین و اجرای مجازات اعمال مغایر با قوانین لازم‌الاجرا) و سایر شاخه‌های حقوق (حقوق تجارت و صنعت، حقوق ارتباطات) را که به‌نحوی با مساله آب مرتبط‌اند، در بر می‌گیرد. پیچیدگی‌های حاکم بر حقوق آب، حاصل پیوستگی و ارتباط متقابل آن با توسعه اقتصادی و اجتماعی هر کشور است. محتوی حقوق آب به دلیل تنوع موضوعات مسائلی که به آن در این حیطه پرداخته می‌شود، بسیار وسیع و گسترده است.

تعریف حقوق آب از محتوای آن سرچشمه می‌گیرد و مشتمل بر مسائل و موضوعات مختلفی می‌شود که این شاخه از حقوق به آن معطوف شده است. از جمله می‌توان به خط‌مشی مدیریت منابع آب، قوانین حاکم بر آب‌های سطحی و زیرزمینی، حقوق مالکیت، تخصیص منابع آب و اولویت‌بندی آن، حق مالکیت یا حق استفاده از منابع آب، حقوق ارتفاعی یا به عبارت دیگر حق عبور کانال از اراضی متعلق به مالکین و بسیاری از مسائل مشابه دیگر اشاره نمود. لذا، حقوق آب شامل کلیه قوانین و مقررات حاکم بر مدیریت آب می‌گردد. مرجع مسئول مدیریت آب، به‌نحوی که بر طبق قانون مقرر شده است، اختیارات جامعی در مورد کلیه منابع آب بر عهده دارد و به‌طور معمول با بخش‌های اقتصادی دیگر مرتبط با آب نیز ارتباط دارد.

نباید این موضوع را از خاطر دور داشت که کمیت و کیفیت آب محدود است. با این حال منابع محدود باید پاسخ‌گوی نیازهای روزافزون نیز باشد. توسعه فناوری‌های نوین، مدیریت و برنامه‌ریزی منابع آب در سطوح ملی و بین‌المللی توجه بسیاری را به سمت حقوق آب معطوف نموده است. در طی چند دهه اخیر اکثر کشورها با توجه به ضرورت به‌روزرسانی قوانین و نهادهای خود مواجه شده و مقررات و مصوبات جدیدی را در زمینه مسائل مرتبط با آب تدوین و تصویب نموده‌اند و در ساختار اداری خود نیز تغییرات لازم را ایجاد کرده‌اند.

قانون، اولین و مهم‌ترین منبع حقوق آب است که ریشه در قانون اساسی، قانون بنیادین هر کشور دارد و اعتبار خود را از آن می‌گیرد. حقوق آب از اصول بنیادین مندرج در قانون اساسی پیرامون بهره‌برداری از منابع طبیعی یا منابع آب ریشه گرفته است. قوانین به‌طور کلی و قانون آب به‌صورت خاص، از قانون اساسی

و دکترین شکل دهنده آن در هر کشور مشتق شده است، زیرا حق و توانایی یک کشور در کنترل و مدیریت منابع خود، یک مساله بسیار مهم است. لذا در صورتی که در قانون اساسی یک کشور، اصل مالکیت خصوصی منابع آب رسماً بیان شده باشد، دولت، قبل از اقدام به مداخله در امور مرتبط با منابع آب، باید اصل مذکور را مدنظر قرار دهد. اما، اگر بر طبق یکی از اصول مندرج در قانون اساسی مالکیت منابع آب، عمومی، دولتی یا سلطنتی اعلام شده باشد، در روند قانون گذاری از چنین اصلی باید تبعیت نمود.

همچنین قانون از لحاظ شکلی، به دو طبقه اصلی ذیل می تواند تقسیم بندی گردد:

اعلامیه یا قانون ماهوی که باید توسط نهاد قانون گذار کشور مورد تأیید قرار گیرد و قبل از تصویب آن، باید رویه قانون مفصلی طی گردد.

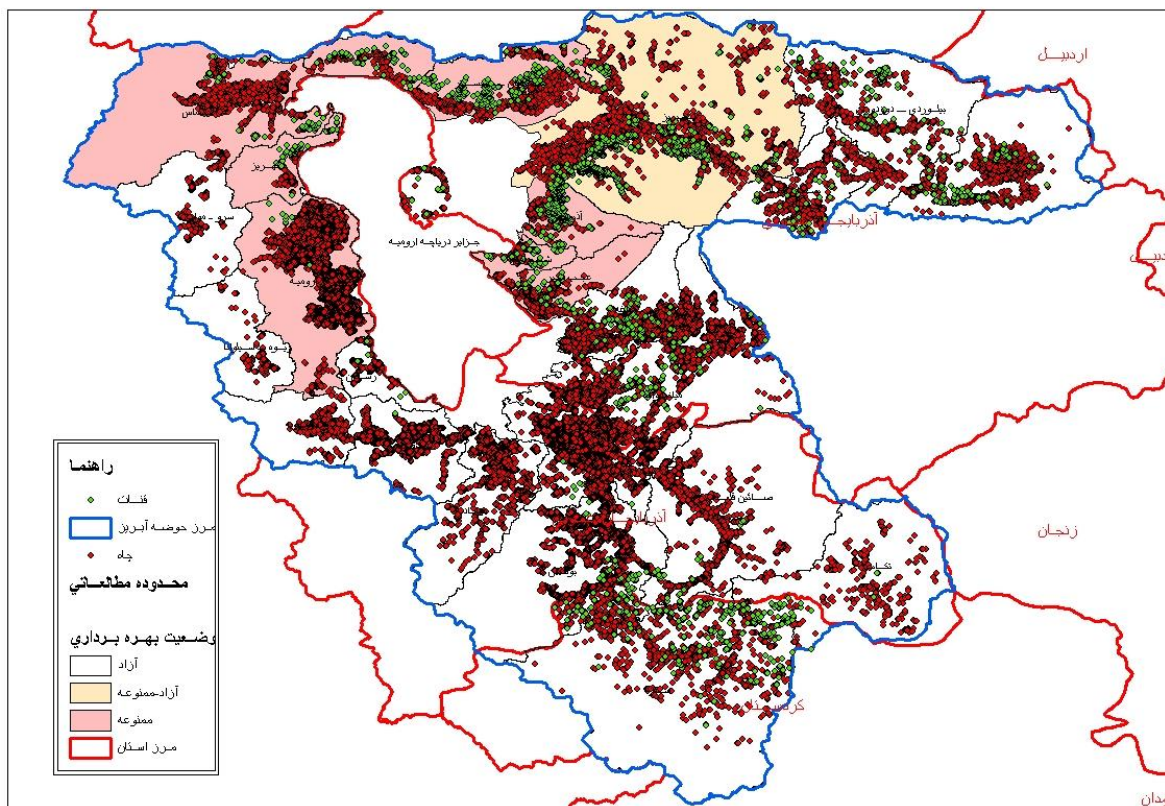
قانون فرعی یا تکمیلی (آئین نامه) که متشکل از احکام و دستورات صادره توسط مراجعی به مانند هیئت وزیران است که بر طبق قانون اصلی، اختیار صدور چنین احکام و دستوراتی به آنها اعطا شده است. قانون فرعی یا همان مقررات بیشتر ماهیت تفسیری داشته و به منظور پیاده سازی خط مشی های تعیین شده در قانون وضع می گردند.

در ایران تصویب قانون بر عهده مجلس شورای اسلامی بوده و به طور معمول تدوین و تصویب مجموعه مقررات مرتبط با آن به ویژه آئین نامه های اجرایی ذیل قوانین توسط دستگاه های اجرایی تدوین و پس از طرح و تصویب در هیئت وزیران جهت اجرا ابلاغ می گردند.

با گذشت چند دهه از تصویب قانون مدنی و کاهش منابع آبی و افزایش نیاز به آنها، طرز تفکر مباح بودن آب منسوخ گردید. تجربه نشان داد تفکر حقوقی مباح بودن آب و قواعدی که بر مبنای آن تنظیم گردید، نتوانست نیازهای آبی کشور را برآورده نماید و در نتیجه نزاع بر سر تملک آب و تقسیم آن بالا گرفت. در نهایت دولت ابتکار عمل را به دست گرفت و به جمع آوری آب های مباح و پراکنده پرداخت، منابع آب را میان مردم عادلانه توزیع نمود و آب به عنوان یک ثروت ملی محسوب گردید. قوانین گوناگونی در اجرای این سیاست به تصویب رسید که مهم ترین آنها "قانون حفظ و حراست از منابع آب های زیرزمینی کشور" (مصوب دهم خرداد ۱۳۴۵) و "قانون آب و نحوه ملی شدن آن" بودند. متعاقباً اصل چهل و پنجم قانون اساسی پس از تصویب، تمام آب های کشور را جزء انفال و ثروت های عمومی و در اختیار حکومت اسلامی قرار داد تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید. این مهم با تصویب "قانون توزیع عادلانه آب" (مصوب ۱۳۶۱/۱۲/۱۶) جامه عمل پوشید و در مقام اجرای اصل ۴۵ قانون اساسی، تمام آب های سطحی و زیرزمینی را در زمره مشترکات عمومی درآورد، مسئولیت حفظ و نظارت بر بهره برداری از آنها را به دولت واگذار کرد و اداره آب های کشور را بر مبنای مالکیت عمومی و ملی آب تنظیم نمود. یکی از مهم ترین قوانین پس از پیروزی انقلاب اسلامی "قانون توزیع عادلانه آب" است که پس از یک سری فراز و نشیب و جرح و تعدیل، نهایتاً در تاریخ ۱۳۶۱/۱۲/۱۶ به تصویب نهایی مجلس شورای اسلامی رسید. این قانون در راستای اصل ۴۵ قانون اساسی و به منظور بازنگری در اصول "قانون آب و نحوه ملی شدن آن" و با انگیزه برقراری نظام عادلانه توزیع آب، از سوی قانون گذار به مورد اجرا گذارده شد. همچنین قانون تعیین تکلیف چاه های فاقد پروانه مسائل و چالش های گوناگونیرا ایجاد نمود که در ادامه مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. آب‌های زیرزمینی

موضوع مدیریت منابع آب زیرزمینی از منظر حقوقی همواره یکی از چالش‌های اصلی بخش آب کشور بوده است. به‌ویژه اینکه بخش خصوصی نقش بسیار فعالی در این زمینه داشته و تقریباً تمام سرمایه‌گذاری لازم جهت برداشت از منابع آب زیرزمینی از طریق حفر چاه توسط کشاورزان صورت می‌گیرد. گرچه قانونگذار با تصویب قوانینی به‌مانند حذف دریافت حق‌النظاره و تعیین تکلیف چاه‌های غیرمجاز فاقد پروانه تا اندازه‌ای حاکمیت و نقش نهادهای اجرایی و نظارتی را در امر مدیریت آب‌های زیرزمینی تحت تاثیر قرار داده است، اما ظرفیت قوانین موجود به اندازه‌ای می‌باشد که در صورت اجرای دقیق و درست آن‌ها بتوان وضعیت نابسامان مدیریت منابع آب زیرزمینی حوضه به‌ویژه ۴۰ هزار چاه غیرمجاز را اصلاح و به‌سامان کرد. در جدول (۱) تعداد چاه‌های غیرمجاز حفر شده در سطح حوضه به تفکیک محدوده‌های مطالعاتی مختلف تا قبل از سال ۱۳۸۵ ارائه گردیده است. البته ذکر این نکته نیز ضروری است که تاکنون به احتمال زیاد باید شاهد افزایش تعداد این چاه‌ها در سطح حوضه باشیم. بر اساس آمار جدول (۱) و همانطور که در شکل (۱) و شکل (۲) نیز به‌خوبی مشخص شده است، تمرکز اصلی چاه‌های حفر شده به‌ویژه چاه‌های فاقد پروانه در دو محدوده ارومیه و میاندوآب می‌باشد. بر طبق آمار موجود، بیش از ۵۵ درصد کل چاه‌های فاقد پروانه حفر شده تا قبل از ۱۳۸۵، در این دو محدوده قرار دارند. لذا از لحاظ اولویت اقدامات در سطح حوضه، این دو منطقه را می‌توان در رتبه اول قرار داد.

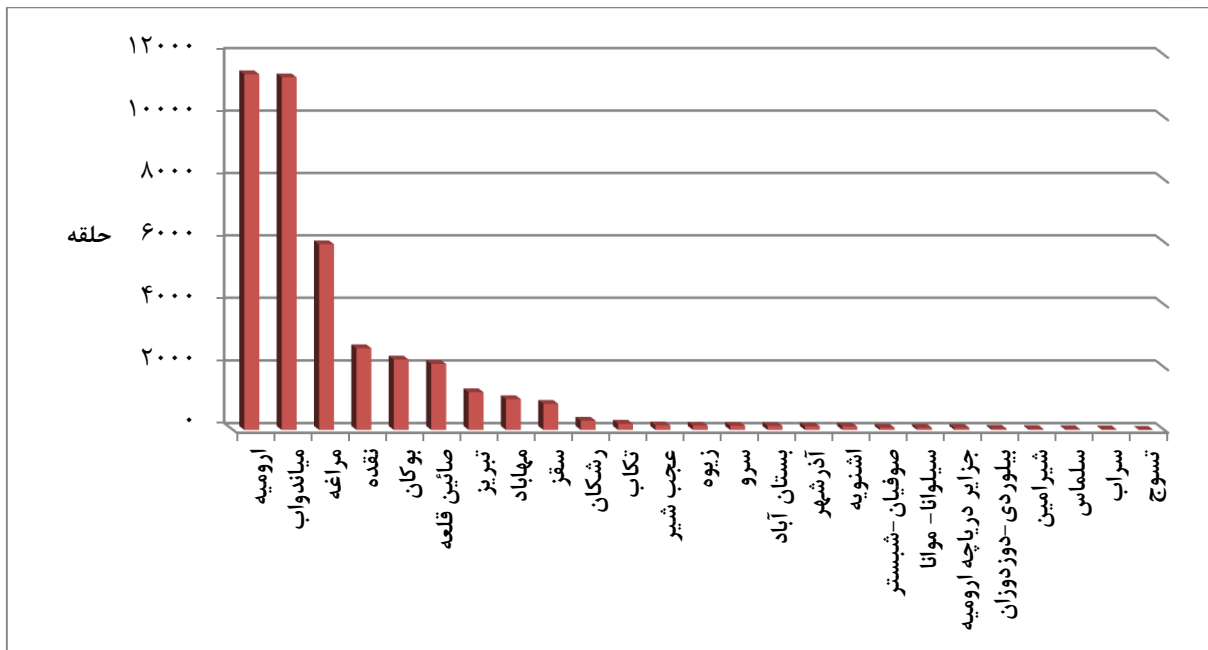

شکل ۱- وضعیت چاه‌ها، قنات و ممنوعیت محدوده‌های مطالعاتی حوضه آبریز دریاچه ارومیه (مرجع: گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو)

جدول ۱- آمار چاه‌های غیرمجاز حوضه آبریز دریاچه ارومیه تا قبل از سال ۱۳۸۵ (مرجع: شرکت مدیریت منابع آب ایران)

نام محدوده مطالعاتی	کد محدوده مطالعاتی	وضعیت توسعه و بهره برداری	تعداد	حجم تخلیه (هزار مترمکعب)
سلماس	۳۰۰۱	ممنوعه	۲۵	۳۱۶۴
ارومیه	۳۰۰۲	ممنوعه	۱۱۳۷۹	۱۳۰۵۱۶
سرو	۳۰۰۳	آزاد	۱۳۲	۴۹۹۶
سیلوانا- موانا	۳۰۰۴	آزاد	۶۸	۷۶
زیوه	۳۰۰۵	آزاد	۱۳۶	۷۶۴
رشکان	۳۰۰۶	آزاد	۲۹۴	۳۶۴۲
نقده	۳۰۰۷	آزاد	۲۶۰۳	۴۴۲۰۶
اشنویه	۳۰۰۸	آزاد	۱۰۸	۴۶۰۴
مهاباد	۳۰۰۹	آزاد	۹۷۸	۴۶۷۳
میانداوب	۳۰۱۰	آزاد	۱۱۲۷۹	۱۳۴۳۲۱
بوکان	۳۰۱۱	آزاد	۲۲۴۲	۳۶۲۹۵
صائین قلعه	۳۰۱۲	آزاد	۲۱۰۰	۴۲۹۰۱
تکاب	۳۰۱۳	آزاد	۱۹۵	۲۳۲۰
سقز	۳۰۱۴	آزاد	۸۳۱	۶۲۱۸
مراغه	۳۰۱۵	آزاد	۵۹۳۱	۴۷۰۷۳
عجب شیر	۳۰۱۶	ممنوعه	۱۴۴	۲۶۰۵
شیرامین	۳۰۱۷	ممنوعه	۲۸	۲۸۷
آذرشهر	۳۰۱۸	ممنوعه	۱۰۹	۱۰۹۷
تبریز	۳۰۱۹	آزاد-ممنوعه	۱۲۰۱	۱۵۵۱۹
بیلوردی-دوزدوزان	۳۰۲۰	آزاد	۳۶	۵۵۴
بستان آباد	۳۰۲۱	آزاد	۱۲۷	۹۹۰
سراب	۳۰۲۲	آزاد	۱۷	۳۴۲
صوفیان-شبستر	۳۰۲۳	ممنوعه	۷۰	۵۵۶
تسوج	۳۰۲۴	ممنوعه	۲	۲۶۱
جزایر دریاچه ارومیه	۳۰۲۵	آزاد	۶۵	۶۷۷
جمع			۴۰۱۰۰	۴۸۸۶۵۷

در مجموع از چاه‌های فاقد پروانه حوضه بیش از ۴۸۰ میلیون مترمکعب آب برداشت می‌شود، که بخش عمده‌ای از آن‌ها در حریم رودخانه‌ها واقع شده‌اند و از عمق کمتر از بیست متر برخوردار می‌باشند.

شکل ۲- مقایسه تعداد چاه‌های فاقد پروانه قبل از سال ۱۳۸۵ در محدوده‌های مطالعاتی مختلف

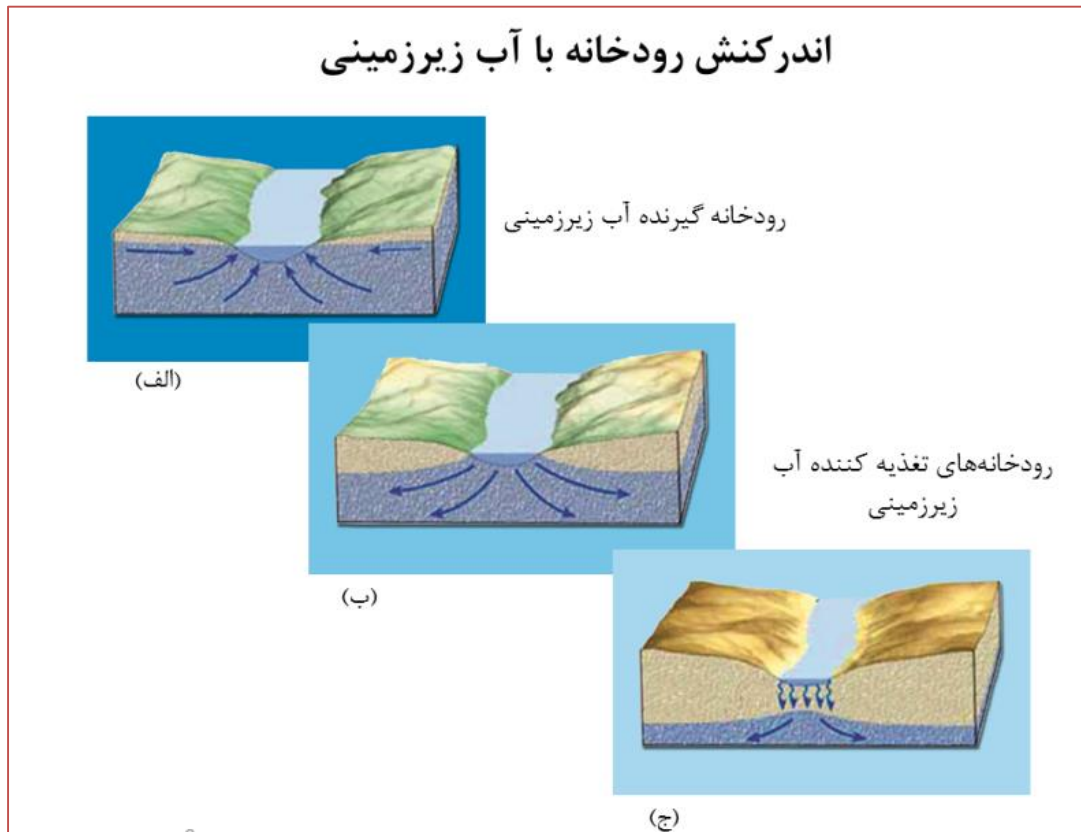
بی‌توجهی به اجرای قوانین مصوب و عدم رعایت آن‌ها توسط مردم و از طرف دیگر نظارت ناکافی دستگاه‌های اجرایی مسئول و دستگاه قضائی، منجر به بروز چنین شرایطی در سطح حوضه و بدتر از آن در سطح کشور گردیده است. از طرف دیگر تصویب برخی قوانین به ویژه قانون متاخر تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه نیز برخی مشکلات را تشدید نموده است. اما واقعیت شرایط منابع آب زیرزمینی کشور این ضرورت را ایجاد کرده است که حداقل می‌بایست از ظرفیت‌های قانونی موجود می‌بایست کمال استفاده را به‌عمل آورده و علاوه بر آن پیگیری‌های لازم را جهت اصلاح قوانین و مقررات به عمل آورد.

لازم به ذکر است که مصوبات جلسه پانزدهم شورای عالی آب و متعاقب آن عملیاتی نمودن "طرح احیاء و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی" فرصت‌ها و ظرفیت‌های نهادی لازم را جهت تحقق این هدف را به همراه داشته است. در ادامه ابتدا وضعیت چاه‌های حریمی حوضه مورد بررسی قرار گرفته و سپس ظرفیت‌های قانونی موجود به‌صورت خلاصه‌وار مورد بررسی قرار گرفته است.

۲-۱. وضعیت چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های حوضه

علاوه بر تبعات مستقیم برداشت بی‌رویه از منابع آب زیرزمینی حوضه (به‌مانند افت کیفیت آبخوان‌ها، کسری تجمعی بیش از یک میلیارد مترمکعبی، ایجاد فروچاله و فرونشست در برخی از دشت‌ها و...)، به‌دلیل تعداد بسیاری بالای چاه‌های حفر شده در حریم رودخانه‌ها، میزان آبدهی این رودخانه‌ها با افت قابل ملاحظه‌ای مواجه شده و این امر در نهایت کاهش آب ورودی به دریاچه را در پی داشته است (شکل ۳). با احتساب بیش از ۸۸۰۰۰ حلقه چاه حفر شده در سطح حوضه و با فرض مساحت ۱۲۵۰۰ کیلومتر مربعی برای دشت‌ها و کوهپایه‌های حوضه، یک حساب ساده نشان می‌دهد که متأسفانه به‌طور متوسط در هر کیلومتر مربع از سطح دشت‌های حوضه تعداد ۷ حلقه چاه حفر گردیده است. البته با توجه عدم توزیع

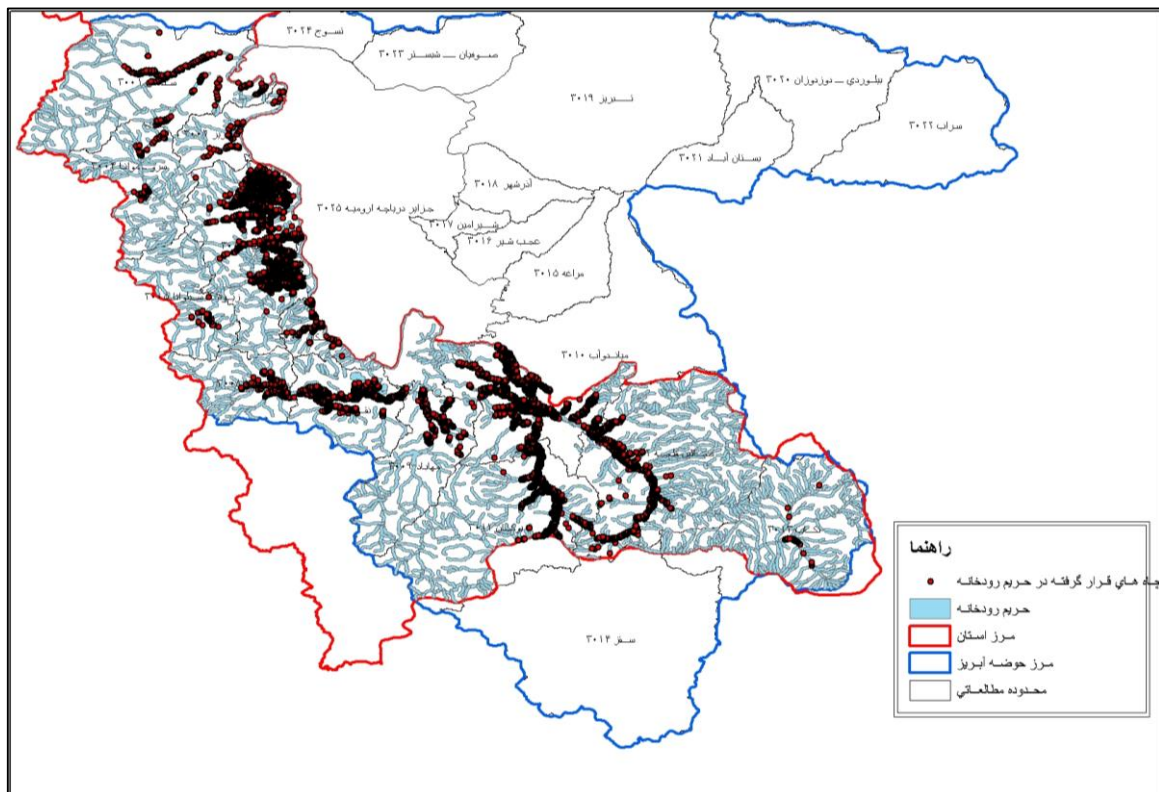
یکنواخت چاه‌ها در سطح حوضه، تراکم چاه‌ها در برخی از دشت‌ها به‌مانند ارومیه، میاندواب و تبریز بیش از این تعداد می‌باشد. پراکنش چاه‌های حفرشده (شکل ۱) در سطح حوضه به خوبی موید مطلب فوق می‌باشد.

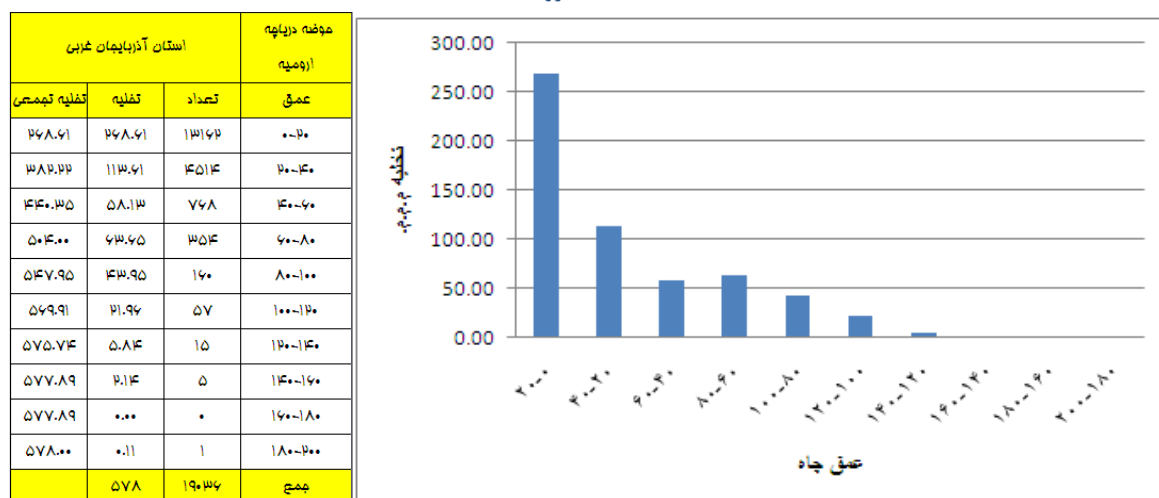
شکل ۳- اثرات برداشت بی‌رویه از منابع آب زیرزمینی بر آبدهی رودخانه‌ها

بر طبق نتایج آخرین آماربرداری صورت گرفته توسط وزارت نیرو، بیش از ۸۵ درصد برداشت از منابع آب زیرزمینی حوضه توسط بخش کشاورزی برداشت می‌شود. همچنین از حدود ۲ میلیارد مترمکعب برداشت، رقمی در حدود ۸۶۰ میلیون مترمکعب توسط چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌ها تخلیه می‌گردد. لذا مسئله ساماندهی چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌ها به‌ویژه از منظر افزایش آبدهی رودخانه‌ها از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشد. نکته مهم در خصوص این نوع چاه‌ها، غیرمجاز بودن بخش قابل ملاحظه‌ای از آن‌ها و عمق کم آن‌ها می‌باشد که اکثراً به‌صورت دستی توسط صاحبان زمین‌های حاشیه رودخانه‌ها حفر گردیده‌اند. با توجه به اهمیت موضوع در ادامه ابتدا وضعیت چاه‌های حریمی در سه استان آذربایجان غربی (با تخلیه سالانه ۵۷۸ میلیون مترمکعب)، آذربایجان شرقی (با تخلیه سالانه ۲۵۸ میلیون مترمکعب) و کردستان (با تخلیه سالانه ۲۴ میلیون مترمکعب) بر مبنای تحلیل‌های کارشناسی "گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو" تبیین گردیده و در ادامه اهم ظرفیت‌های قانونی و مقرراتی موجود در راستای تسریع در فرآیند ساماندهی چاه‌های حوضه آبریز دریاچه ارومیه جمع‌بندی و ارائه شده است.

در شکل (۴)، موقعیت چاه‌های حفر شده در حریم رودخانه‌های واقع در محدوده استان آذربایجان غربی و در شکل (۵) وضعیت آماری چاه‌های مذکور ارائه شده است. همانطور که اشاره گردید، تعداد قابل ملاحظه‌ای از چاه‌های مذکور (بیش از ۱۳۰۰۰ حلقه)، دارای عمق کمتر از ۲۰ متر بوده و حدود ۵۰ درصد تخلیه را به خود اختصاص داده‌اند. تراکم چاه‌های واقع در شهرستان ارومیه از نکات قابل تامل وضعیت مدیریت آب در مرکز استان آذربایجان غربی می‌باشد.

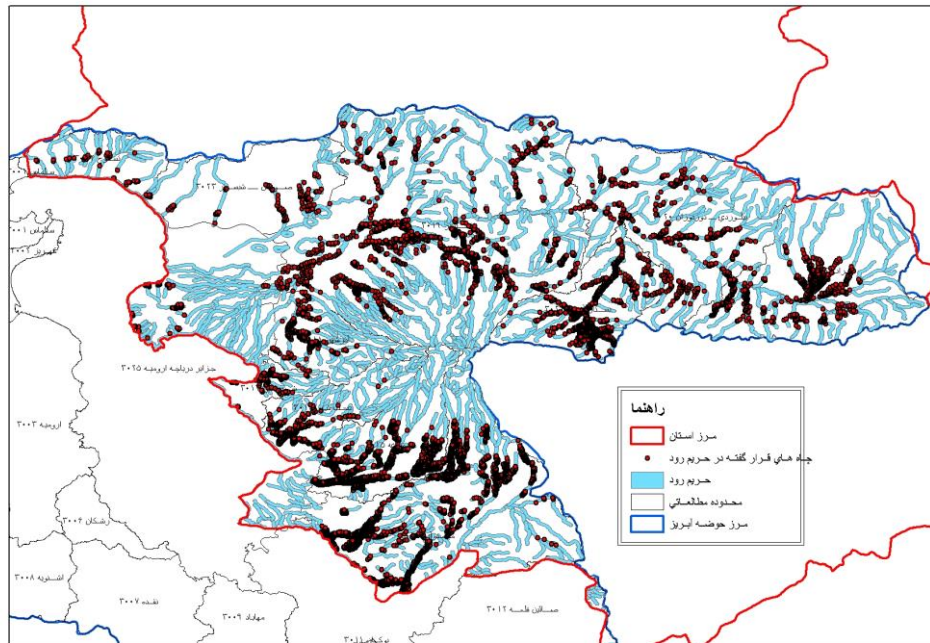

شکل ۴- چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان آذربایجان غربی (مرجع: گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو)

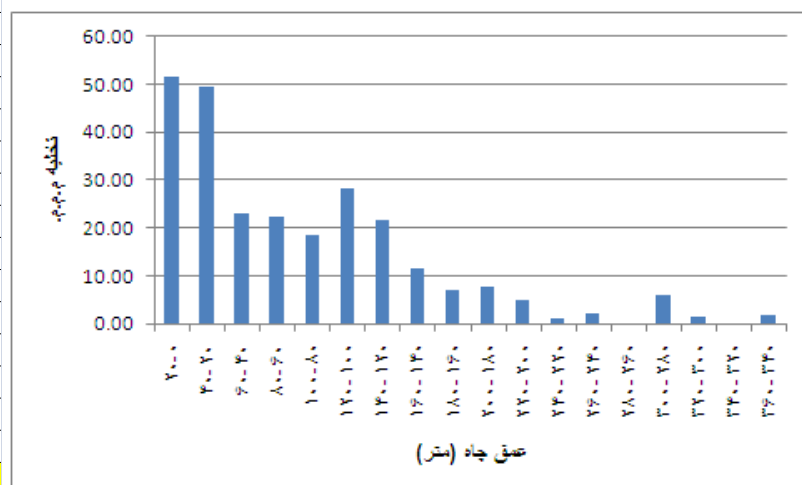
شکل ۵- وضعیت آماری چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان آذربایجان غربی در حوضه آبریز دریاچه ارومیه (مرجع: گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو)

در شکل (۶)، موقعیت چاه‌های حفر شده در حریم رودخانه‌های واقع در محدوده استان آذربایجان شرقی و در شکل (۷) وضعیت آماری چاه‌های مذکور نشان داده شده است. در این استان نیز بیش از ۷۵۰۰ چاه با عمق کمتر از ۲۰ متر در حریم رودخانه‌های حوضه حفر گردیده است.

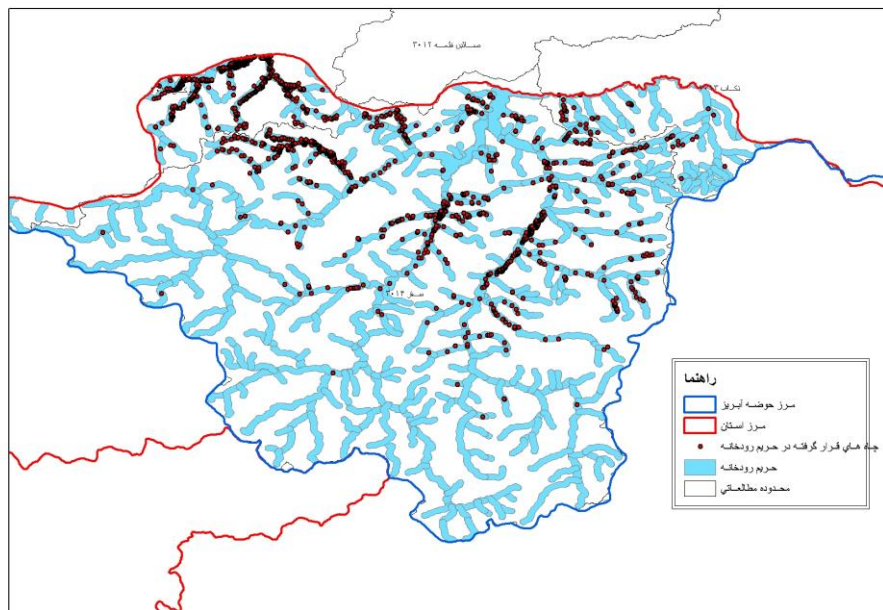
شکل ۶- چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان آذربایجان شرقی در حوضه آبریز دریاچه ارومیه (مرجع: گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو)

استان آذربایجان شرقی		موقعه دریاچه ارومیه	
تفلیه تیمصن	تفلیه	تعداد	عمق
۵۱.۷۵	۵۱.۷۵	۷۷۴۸	۰-۱۰
۱۰۱.۵۲	۴۹.۴۷	۳۹۵۹	۱۰-۲۰
۱۶۴.۱۶	۲۶.۹۴	۷۳۶	۲۰-۳۰
۱۴۶.۳۶	۲۶.۲۰	۳۵۷	۳۰-۴۰
۱۶۴.۸۳	۱۸.۴۷	۲۲۶	۴۰-۵۰
۱۹۳.۰۸	۲۸.۲۵	۲۷۳	۵۰-۶۰
۲۱۴.۶۷	۲۱.۵۸	۱۸۰	۶۰-۷۰
۲۲۶.۶۸	۱۱.۶۱	۹۶	۷۰-۸۰
۲۳۳.۴۸	۷.۲۰	۳۷	۸۰-۹۰
۲۴۱.۲۰	۷.۷۶	۴۷	۹۰-۱۰۰
۲۴۵.۹۹	۴.۷۸	۳۶	۱۰۰-۱۱۰
۲۴۷.۰۸	۱.۰۹	۱۳	۱۱۰-۱۲۰
۲۴۹.۲۶	۲.۱۴	۱۸	۱۲۰-۱۳۰
۲۴۹.۳۷	۰.۱۶	۳	۱۳۰-۱۴۰
۲۵۵.۵۶	۶.۱۴	۲۱	۱۴۰-۱۵۰
۲۵۶.۸۱	۱.۲۹	۳	۱۵۰-۱۶۰
۲۵۶.۸۷	۰.۰۷	۲	۱۶۰-۱۷۰
۲۵۸.۶۹	۱.۸۲	۶	۱۷۰-۱۸۰
۲۵۹	۱۳۷۷۳	جمع	

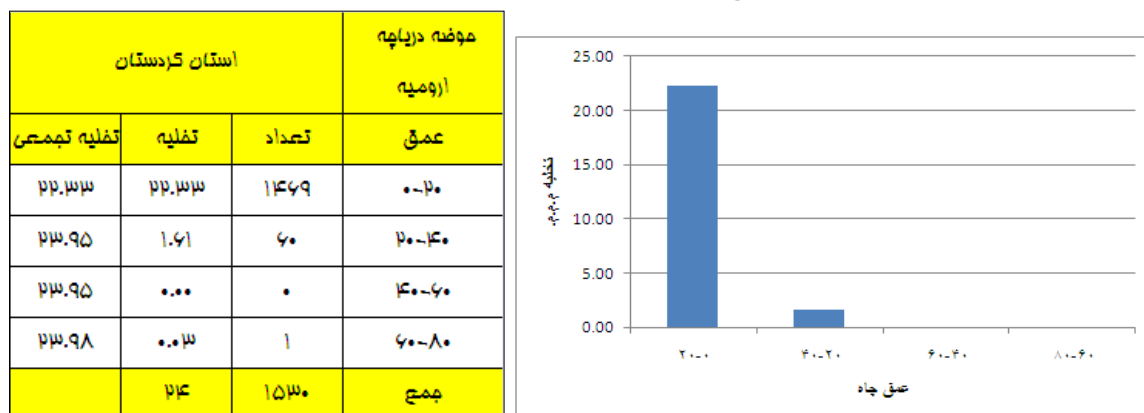

شکل ۷- وضعیت آماری چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان آذربایجان شرقی در حوضه آبریز دریاچه ارومیه (مرجع: گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو)

در محدوده استان کردستان نیز ۱۵۳۰ چاه در حریم رودخانه‌ها حفر شده‌اند که البته بیش از ۹۶ درصد آن‌ها عمق کمتر از ۲۰ متر دارند. (شکل‌های ۸ و ۹).

شکل ۸- چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان کردستان در حوضه آبریز دریاچه ارومیه
(مرجع: گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو)

شکل ۹- وضعیت آماری چاه‌های واقع در حریم رودخانه‌های استان کردستان در حوضه آبریز دریاچه ارومیه
(مرجع: گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو)

در مجموع بر اساس آمار موجود، بیش از ۲۲۰۰۰ حلقه چاه با عمق کمتر از ۲۰ متر در حریم رودخانه‌های حوضه آبریز دریاچه ارومیه حفر گردیده و بدون تردید یکی از مهم‌ترین علل کاهش بیش از ۵۰ درصدی رواناب‌های ورودی به دریاچه ارومیه همین موضوع می‌باشد. در خصوص تعیین تکلیف این نوع چاه‌ها در پیوست شماره دو، "دستورالعمل اجرای توامان آئین‌نامه مصرف بهینه آب کشاورزی و قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری" شیوه‌نامه رسیدگی به درخواست متقاضیان دارای چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری محفوره در اراضی شبکه‌های آبیاری و حریم رودخانه‌ها تبیین گردیده است. نکات مهم شیوه‌نامه مذکور در ادامه بحث ارائه گردیده است.

شماره سند:	طرح احیاء و تعادل بخشی آبهای زیرزمینی	 جمهوری اسلامی ایران وزارت نیرو
تاریخ صدور:		
شماره بازنگری:	دستورالعمل اجرای توامان آئین نامه مصرف بهینه آب کشاورزی و قانون تعیین تکلیف	
تاریخ بازنگری:	چاههای آب فاقد پروانه بهره برداری	

پیوست شماره دو _ شیوه نامه نحوه رسیدگی به درخواست متقاضیان دارای چاههای آب فاقد پروانه بهره‌برداری محفوره در اراضی شبکه های آبیاری و حریم رودخانه ها

۱- کلیه چاههای آب فاقد پروانه بهره‌برداری محفوره قبل از سال ۱۳۸۵ موجود در شبکه های آبیاری مدرن ، نیمه مدرن و سنتی و حریم رودخانه های دارای دبی پایه و آب دائم و مخازن سطحی که تحت تاثیر مستقیم آب های سطحی می باشند ، به صورت منابع آب سطحی و برداشت از این منابع محسوب می گردند و در صورت وجود سهمیه تخصیص آب سطحی در منطقه و عدم اضرار برداشت آب توسط آنها به منابع آب سطحی و زیرزمینی و حقایق های پائین دست ، شرکت می تواند با اخذ آب بها و در قالب مقررات آبهای سطحی به درخواست صدور مجوز بهره برداری برای متقاضیان اینگونه منابع به شرح این شیوه نامه اقدام نماید.

۲- در مورد چاههای موجود در حریم رودخانه ها، اختلاف تراز سطح آب در این چاهها با کف رودخانه در محل چاه نیابستی بیش از ۵ متر باشد.

۳- شرکت آب منطقه ای در مرحله اول نسبت به تهیه لیست مشخصات چاهها ، حاوی اطلاعات مکانی و میزان برداشتها اقدام نموده و سپس گزارش توجیهی لازم حاوی مباحث هیدروژئولوژی و هیدرولوژی به همراه نقشه موقعیت این چاهها ، نقشه هم عمق ، نقشه تراز آب زیرزمینی (بر روی نقشه پایه زمین شناسی) به منظور بررسی نحوه ارتباط این چاهها با منابع آب سطحی را تهیه و در صورتیکه ثابت گردد که این چاهها حائز شرایط چاههای حریمی و شبکه می باشند ، اقدامات زیر انجام می شود.

۳-۱- پس از تهیه گزارش توجیهی مرحله اول ، شرکت باید به لحاظ اخذ سهمیه تخصیص آب برای تعیین تکلیف این چاهها، گزارش دیگری حاوی موارد زیر تهیه نماید :

۳-۱-۱- در مورد چاههای حریمی رودخانه ها :

۳-۱-۱-۱- مشخص نمودن ردیف آمار برداری سراسری سال ۱۳۸۹ برای هر کدام از نقاط برداشت یاد شده (در صورت عدم وجود مشخصات در آمار برداری یاد شده به صراحت موضوع در لیست مشخص شود) .

۳-۱-۱-۲- تعیین اینکه آیا امکان برداشت از این چاهها در قالب سقف تخصیص آب سطحی ابلاغی وجود دارد یا خیر.

۳-۱-۲- در مورد چاههای موجود در شبکه های آبیاری نیز مشخص نمودن اینکه آیا برداشت از این چاهها در قالب سهمیه تخصیص کشاورزی از طرح سد و شبکه مربوطه قرار دارد یا خیر.

۳-۲- گزارش های توجیهی مربوطه ضروری است برای بررسی به شرکت مدیریت منابع آب ایران ارسال و پس از تأیید شرکت مذکور مراتب به دبیرخانه کمیسیون تخصیص آب وزارت نیرو ارسال و پس از تصویب و ابلاغ مجوز لازم مفاد بندهای زیر اجرایی خواهد شد.

۴- برای تعیین تکلیف اینگونه چاهها و رسیدگی به هر پرونده رعایت نکات زیر الزامی است :

شماره سند:	طرح احیاء و تعادل بخشی آبهای زیرزمینی	 جمهوری اسلامی ایران وزارت نیرو
تاریخ صدور:		
شماره بازنگری:	دستورالعمل اجرای توأمان آئین نامه مصرف بهینه آب کشاورزی و قانون تعیین تکلیف	
تاریخ بازنگری:	چاههای آب فاقد پروانه بهره برداری	

۴-۱- آئین نامه اجرایی حریم و بستر رودخانه ، در صورت قر ار گیری در بستر رودخانه ها کلیه چاهها به استثناء چاههای آب شرب و بهداشت شرکت آب و فاضلاب شهری و روستایی بایستی پر و مسلوب المنفعه گردند.

۴-۲- مالکین چاههایی که داخل حریم ۲۵ ساله رودخانه ها می باشند بایستی از ایجاد اعیانی و مستحدثاتی که به حریم رودخانه صدمه وارد می کند خودداری نمایند.

۴-۳- رعایت حریم منابع آب مجاور اعم از سطحی و زیرزمینی (چاه ، چشمه ، قنات ، رودخانه و سایر حقاچه بران پایین دست)

۴-۴- صدور هر گونه مجوز کف شکنی و جابجایی برای اینگونه چاهها امکان پذیر نبوده و تنها در مواردیکه چاه دچار ریزش گردد ، جابجایی بدون انجام کف شکنی ، در نزدیکترین فاصله ممکن (حداکثر ۱۰ متر) ، ضمن رعایت حریم منابع آب مجاور پس از تأیید دو نفر کارشناس شرکت آب منطقه ای و تأیید کمیسیون موضوعه در آئین نامه مصرف بهینه آب کشاورزی بلامانع خواهد بود. در اینخصوص تعهد محضری از متقاضی مبنی بر عدم درخواست کف شکنی و جابجایی بدلیل لزوم برداشت صرفاً از طریق منابع آب سطحی ضروری است .

۴-۵- در تعیین تکلیف چاههای موجود در اراضی شبکه ها ابتدا بررسی های لازم مبنی بر امکان تأمین آب از سد و شبکه انجام و در صورت امکان تأمین آب اراضی از طریق آب سطحی موجود در شبکه های آبیاری ، این چاهها مسدود و پلمپ شده و در مواقع ضروری با نظر شرکت آب منطقه ای به صورت موقت مورد استفاده قرار گیرند و در صورت عدم امکان تأمین آب از طریق شبکه، نسبت به صدور پروانه بهره برداری موقت و اخذ آب بهاء بر مبنای تعرفه آبهای سطحی اقدام شود.

۴-۶- قدمت چاه، میزان آبدهی و ساعت کارکرد و اثر پذیری چاه از منابع آب سطحی باید توسط دو نفر کارشناس شرکت سهامی آب منطقه ای (حفاظت آب سطحی و زیرزمینی) و کمیسیون موضوعه در آئین نامه مصرف بهینه آب کشاورزی تأییدگردد.

۴-۷- در هنگام صدور پروانه بهره برداری کلیه چاههای مشمول این شیوه نامه بایستی مدارک و مستندات مربوط به مالکیت اراضی محل حفر و تحت شرب چاه از صاحبان اخذ گردد.

۵- شرکت می تواند پس از تعیین تکلیف چاههای آب فاقد پروانه بهره برداری محفوره قبل از سال ۱۳۸۵ موضوع این شیوه نامه و در صورت وجود تخصیص آب سطحی ، چاههای غیرمجاز محفوره پس از سال ۱۳۸۵ را که دارای شرایط فوق باشند نیز براساس این شیوه تعیین تکلیف نموده و برای آنها پروانه بهره برداری موقت صادر نماید. فرمت پروانه بهره برداری موقت (آبهای سطحی) و شرایط مندرج در آن را به تفکیک چاههای حریمی رودخانه ها و چاههای موجود در شبکه های آبیاری حداکثر ظرف مدت یکماه از تاریخ ابلاغ این شیوه نامه توسط شرکت مدیریت منابع آب ایران تهیه و ابلاغ خواهد شد.

۲-۲. قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری

موضوع بهره‌برداری از منابع آب زیرزمینی همواره از مسائل بسیار مهم قانون‌گذار در ادوار مختلف بوده است. در این بین مسئله چاه‌های غیرمجاز از همان زمان تدوین و تصویب قانون ملی‌شدن آب در سال ۱۳۴۷ توسط قانون‌گذار تعیین تکلیف گردیده و در قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ نیز این مسئله مجدداً مورد تأکید قرار گرفته است. همانطور که در شکل (۱۰)، به صورت خلاصه روند تغییرات در قوانین مربوط به تعیین تکلیف چاه‌های غیرمجاز نشان داده شده است، متأسفانه نشان‌دهنده این است که قانون‌گذار بیشتر در صدد تأمین منافع بهره‌برداران بوده است و همواره راهی را برای قانون‌گریزی و ایجاد زمان جهت قانونی نمودن بسیاری از تخلفات ایجاد نموده است. هر چند مجریان نیز هیچ‌وقت نتوانسته‌اند و یا نخواسته‌اند که به صورت کمال و تمام قوانین موجود را اجرایی نمایند. حاصل این مسئله از بین رفتن حجم قابل ملاحظه‌ای از ذخایر راهبردی آب زیرزمینی کشور گردیده است. وجود بیش از ۱۱۰۰۰ حلقه چاه فاقد پروانه در دشت ممنوعه ارومیه نیز نشان بارزی از عمق مسئله عدم تمکین به قوانین توسط متولیان امر و بهره‌برداران کشاورزی می‌باشد. هدف این نوشتار بررسی علل عدم تحقق و اجرایی نمودن اهداف مورد انتظار از قوانین مصوب نیست، هر چند که این مسئله نیازمند یک موشکافی دقیق اجتماعی می‌باشد، اما تا زمان اصلاح قوانین، اجرایی نمودن همین قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه که از مصوبات کارگروه ملی نجات دریاچه ارومیه نیز می‌باشد، نیازمند اهتمام جدی در مسئولین امر و ایجاد هماهنگی بین دستگاه اجرایی و دستگاه قضائی می‌باشد.

شکل ۱۰- روند تغییرات قوانین مربوط به تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه

قانون تعیین تکلیف چاههای آب فاقد پروانه بهره‌برداری - ۱۳۸۹/۰۴/۱۳

ماده واحده - وزارت نیرو موظف است ضمن اطلاع‌رسانی فراگیر و مؤثر به ذی‌نفعان، طی دو سال تمام پس از ابلاغ این قانون، برای کلیه چاه‌های آب کشاورزی فعال فاقد پروانه واقع در کلیه دشت‌های کشور که قبل از پایان سال ۱۳۸۵ هجری شمسی حفر و توسط وزارت نیرو و دستگاه‌های تابعه استانی شناسایی شده باشند و براساس ظرفیت آبی دشت مرتبط، و با رعایت حریم چاه‌های مجاز و عدم اضرار به دیگران و عموم مشروط به اجراء آبیاری تحت فشار توسط متقاضی پروانه بهره‌برداری صادر نماید.

تبصره ۱- به منظور صیانت از سفره آبهای زیرزمینی، وزارت نیرو مکلف است با تأمین هزینه از سوی مالکان چاه‌ها، حداکثر طی دو سال پس از تصویب این قانون نسبت به نصب کنتورهای هوشمند برای تحویل حجمی آب در کلیه چاه‌های آب کشاورزی اقدام نماید.

تبصره ۲- وزارت نیرو مکلف است ظرف مدت پنج سال پس از تصویب این قانون و از محل منابع صرفه‌جویی حاصل از کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی ناشی از اجراء این قانون، نسبت به برقی کردن کلیه چاه‌های آب کشاورزی اقدام نماید.

تبصره ۳- شرکت‌های آب منطقه‌ای مکلفند هر سه سال یک بار، مشروط به نبود تخلف از مفاد پروانه چاه توسط مالک یا مالکان، نسبت به تمدید پروانه بهره‌برداری چاه‌های آب کشاورزی در سراسر کشور اقدام نماید.

تبصره ۴- کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی مالک دستگاههای حفاری در سراسر کشور موظفند ظرف سه ماه پس از ابلاغ این قانون، از شرکت‌های آب منطقه‌ای استانها مجوز فعالیت و کارت تردد دریافت و سپس به حمل و نقل و تردد اقدام نمایند. پس از انقضاء مهلت تعیین شده، نیروی انتظامی موظف به جلوگیری از حمل و نقل و یا تردد دستگاههای فاقد مجوز و کارت تردد می‌باشد. همچنین وزارت نیرو موظف است با همکاری نیروی انتظامی نسبت به توقیف دستگاههای حفاری متخلف به مدت شش ماه و حمل آن به توقفگاه (پارکینگ) با هزینه مالک آن اقدام نماید. رسیدگی به اعتراض مالکین در این خصوص بر عهده کمیسیون مندرج در تبصره (۵) این قانون می‌باشد.

تبصره ۵ - وزارت نیرو مکلف است جهت رسیدگی به اختلافات ناشی از اجراء این قانون و قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱، در هر استان کمیسیونی تحت‌عنوان « کمیسیون رسیدگی به امور آبهای زیرزمینی » مرکب از یک نفر قاضی با حکم رئیس قوه قضائیه، یک نفر نماینده سازمان جهاد کشاورزی استان با حکم رئیس سازمان و یک نفر نماینده شرکت آب منطقه‌ای استان با حکم مدیرعامل شرکت تشکیل دهد و نسبت به بررسی پرونده‌های شکایات اشخاص علیه دولت اقدام نماید. رأی لازم توسط قاضی عضو کمیسیون صادر می‌گردد.

احکام صادره مذکور ظرف بیست روز پس از ابلاغ قابل تجدیدنظر در دیوان عدالت اداری می‌باشد. از تاریخ تصویب این قانون، کلیه دعوای اشخاص علیه دولت مطروحه در محاکم عمومی برای اتخاذ تصمیم به این کمیسیونها احاله خواهد شد. دبیرخانه این کمیسیون در شرکت‌های آب منطقه‌ای مستقر می‌باشد.

تبصره ۶ - از تاریخ تصویب این قانون هرگونه جابجایی چاههای دارای پروانه که مواجه به کاهش فاحش آبدهی گردیده و یا خشک شده است، صرفاً در اراضی آبخور اولیه چاه و حداکثر در محدوده اراضی مالک و مشروط به رعایت سایر ضوابط ماده (۱۱) آئین‌نامه اجرائی فصل دوم قانون توزیع عادلانه آب و تبصره‌های ذیل آن و با تشخیص کمیسیون‌های رسیدگی به صدور پروانه‌ها مجاز می‌باشد.

تبصره ۷- آئین‌نامه اجرائی این قانون حداکثر ظرف سه ماه پس از ابلاغ به پیشنهاد مشترک وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

قانون فوق مشتمل بر ماده واحده و هفت تبصره در جلسه علنی روز یکشنبه مورخ سیزدهم تیرماه یکهزار و سیصد و هشتاد و نه مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱۳۸۹/۴/۲۳ به تأیید شورای نگهبان رسید.

رئیس مجلس شورای اسلامی - علی لاریجانی

در ادامه طبق آنچه که در ماده واحده تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه، آئین‌نامه اجرایی مربوطه و دستورالعمل‌ها و بخشنامه‌های ابلاغی در دسترس آمده است، اهم مسائل و موضوعات موردنیاز جهت اجرایی نمودن اثربخش قانون مذکور مورد بررسی قرار گرفته است.

آئین‌نامه اجرایی این قانون در تاریخ ۱۳۹۰/۰۱/۲۸ در هیئت‌وزیران تصویب گردیده و در تاریخ ۱۳۹۰/۰۳/۱۸ ابلاغ گردید. این آئین‌نامه اجرایی در ۲۱ ماده و ۱۲ تبصره ابلاغ گردیده است. اهم موارد مطرح در مواد مختلف این آئین‌نامه به شرح زیر می باشد:

- ماده ۱: تشریح اصطلاحات به کاررفته در قانون
- ماده ۲: مباحث اطلاع‌رسانی موثر و فراگیر ظرف مدت سه ماه
- مواد ۳، ۴ و ۵: نحوه انجام کارشناسی و رسیدگی پرونده در کمیسیون رسیدگی به صدور پروانه‌ها و نحوه صدور پروانه بهره‌برداری
- ماده ۶: تمدید پروانه بهره‌برداری هر سه سال یکبار در صورت عدم وجود تخلف و در تبصره‌های آن موارد تخلف مشخص گردیده است.
- ماده ۷ و بندهای ذیل آن مصادیق اضرار به عموم و دیگران
- مواد ۸ و ۹: تعیین ظرفیت آب زیرزمینی قابل تخصیص، رعایت آئین‌نامه مصرف بهینه آب کشاورزی و در نظر گرفتن بهره‌برداری‌های مجاز فعلی و برنامه‌های آبی توسعه منابع آب
- ماده ۱۰: عدم مشمول بودن چاه‌های فاقد پروانه پر و مسلوب‌المنفعه شده قبلی طی آرای قضائی
- ماده ۱۱: نصب کنتور هوشمند آب و برق به هزینه متقاضی با اولویت دشت ممنوعه
- ماده ۱۲: صدور مجوز فعالیت و کارت تردد دستگاه‌های حفاری و تبصره‌های آن مرتبط با موارد تخلف مالکین دستگاه‌ها و تدوین دستورالعمل نحوه نظارت
- ماده ۱۳: کف شکنی و جابجائی چاه‌های فعال و مجاز کشاورزی در آبخوان آبرفتی و اراضی تحت شرب اولیه چاه
- ماده ۱۴: شرایط اعضای کمیسیون رسیدگی به امور آب‌های زیرزمینی
- مواد ۱۵، ۱۶، ۱۷ و ۱۸: چگونگی دریافت و رسیدگی به شکایات در کمیسیون رسیدگی به امور آبهای زیرزمینی با حضور قاضی
- ماده ۱۹: لزوم همکاری شورای تأمین هر استان و شهرستان‌ها با شرکت آب منطقه‌ای
- ماده ۲۰: پر و مسلوب‌المنفعه نمودن چاه‌های فاقد پروانه غیرمشمول قانون حاضر
- ماده ۲۱: چگونگی تهیه دستورالعمل‌های اجرائی مرتبط با قانون و آئین‌نامه توسط وزارت نیرو با همکاری وزارت جهاد کشاورزی

شماره: ۱، ۲۴۹۱، ارسا
تاریخ: ۸، ۵، ۱۳۹۱
پیوست:
طبقه بندی:

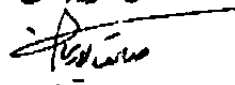
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رؤسای معترم کل دادگستری استان‌ها

به موجب تبصره ۵ قانون تعیین تکلیف چاههای آب فاقد پروانه بهره برداری، مصوب ۱۳۸۹/۴/۱۳ مجلس شورای اسلامی مقرر شده یک نفر از قضات به عنوان عضو کمیسیون رسیدگی به امور آبهای زیر زمینی و صدور رای نسبت پرونده های شکایات اشخاص علیه دولت انتخاب گردد. بدینوسیله به رؤسای کل دادگستری استان ها تفویض اختیار می شود تا نسبت به تعیین و صدور ابلاغ برای یکی از قضات مجرب استان جهت عضویت در کمیسیون مذکور در مرکز استان اقدام نمایند.

صادق لاریجانی

۹۶۵۷

با توجه به شرایط دشتهای دریاچه ارومیه، اهم نکات مرتبط با این قانون، آئین‌نامه اجرایی آن و روند اجرایی نمودن آن را می‌توان در قالب موارد زیر برشمرد:

۱. **توجه به ظرفیت آبی دشت:** بر اساس این قانون چاه‌های فاقد پروانه واقع در دشتهای ممنوعه مشمول صدور پروانه بهره‌برداری نمی‌شوند و می‌بایست که حکم انسداد در خصوص آن‌ها اجرا شود. لذا بر طبق آخرین وضعیت محدوده‌های مطالعاتی حوضه آبریز دریاچه ارومیه که در جدول (۱)، ارائه شده است صدور هر گونه پروانه برای دشتهای ممنوعه به‌ویژه برای ۱۱۳۷۹ چاه فاقد پروانه حفر شده قبل از سال ۱۳۸۵ در دشت ارومیه ممنوع می‌باشد. علاوه بر ارومیه، محدوده‌های سلماس، عجب‌شیر، شیرامین، آذرشهر، صوفیان-شبستر و تسوج ممنوعه بوده و دشت تبریز نیز ممنوعه-آزاد می‌باشد. همچنین طبق ماده (۱۱) آئین‌نامه اجرایی این قانون، دشتهای مذکور در اولویت نصب کنتورهای هوشمند نیز قرار می‌گیرند.

۲. **عدم اضرار به دیگران و عموم:** همانگونه که اشاره گردید بر اساس آمار موجود و با لحاظ مجموعه چاه‌های مجاز و غیرمجاز حوضه، به‌طور متوسط در هر کیلومتر مربع حوضه حدود ۷ حلقه چاه در حال تخلیه منابع آب زیرزمینی می‌باشد، لذا بدون تردید بسیاری از این چاه‌های فاقد پروانه مشمول مسئله اضرار به دیگران گردیده و لذا می‌بایست که مسلوب‌المنفعه و پر شوند. همچنین وضعیت چاه‌های حریمی حوضه در نمودارها و اشکال ارائه شده به خوبی تبیین گردیده و این موضوع به‌خوبی نشان‌دهنده شرایط قرارگیری چاه‌ها در حریم منابع آب مجاز به‌ویژه رودخانه‌های حوضه می‌باشد.

طبق ماده (۷) آئین‌نامه اجرایی این قانون، در مجموع اهم مصادیق اضرار به دیگران و عموم را می‌توان در قالب موارد زیر بیان نمود:

- عدم رعایت حریم کمی و کیفی منابع آب مجاور مانند چاه، چشمه، قنات و رودخانه.
- اضرار ناشی از تداوم بهره‌برداری از چاه برای تامین نیازهای آب شرب فعلی و آتی و صنعتی فعلی و آتی مصوب.
- استمرار افت کمی و کیفی ناشی از تداوم بهره‌برداری از چاه به‌ویژه در دشتهای فاقد ظرفیت آبی.
- ایجاد پدیده‌های نشست زمین و فروچاله ناشی از تداوم بهره‌برداری از چاه.
- افت کیفی آب و پیشروی آب شور به آب شیرین ناشی از تداوم بهره‌برداری از چاه.

۳. **الزام به نصب کنتور (تبصره ۱):** گرچه قانون‌گذار نصب کنتورهای هوشمند حجمی را با تامین هزینه توسط مالکان تصویب کرده است، اما با توجه به مشکلات پیش‌آمده در اجرای این تبصره از قانون، در قانون بودجه سال ۱۳۹۴، قانونگذار اجازه خرید و نصب کنتورهای مذکور را و دریافت اقساطی هزینه‌ها از کشاورزان را به وزارت نیرو داده است. البته طبق قانون این کار می‌بایست دو ساله انجام می‌شده است که طبق معمول و عرف کشور در اجرای قوانین در بسیاری از چاه‌ها هنوز کنتور نصب نشده است.

بند (و) تبصره ۱۱ قانون بودجه سال ۱۳۹۴

به وزارت نیرو اجازه داده می شود کل هزینه های مربوط به تهیه و نصب کنتور حجمی هوشمند چاه های کشاورزی را از محل اعتبارات ردیفهای طرح «تعادل بخشی، تغذیه مصنوعی و کنترل سیل موضوع ردیف ۱۴۳۵۰۰ پیوست شماره (۲) این قانون» پرداخت و به صورت اقساطی با روشی که وزارت نیرو تعیین می نماید از صاحبان چاه ها دریافت و به حساب خزانه داری کل کشور واریز کند. صددرصد (۱۰۰٪) وجوه واریزی صرفاً برای اجرای طرح های تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی در اختیار وزارت نیرو قرار می گیرد.

۴. **الزام به اجرای سیستم های آبیاری تحت فشار:** با توجه به اهمیت اجرای سیستم های آبیاری نوین در سطح حوضه آبریز دریاچه ارومیه و تسهیلات اعطایی دولت در این زمینه، الزام این قانون نیز در تسریع روند کنونی اجرای سامانه های نوین آبیاری اثرگذار می باشد. این موضوع به ویژه در دشت میانداوب می تواند بیشتر مورد پیگیری قرار گیرد.

۵. **الزام به تمدید سه ساله پروانه و عدم تمدید پروانه متخلفین:** مقطعی بودن و محدودیت زمانی پروانه های صادره و لزوم ارزیابی سه سال یکبار آن ها امری است که در صورت تعهد شرکت های آب منطقه ای به اجرای درست آن می تواند روند برداشت بی رویه از منابع آب زیرزمینی حوضه را مدیریت و کاهش دهد. طبق تبصره (۲) ماده (۶) آئین نامه اجرایی این قانون، مواردی که جزو تخلف محسوب شده و در صورت ارتکاب آن، امکان تمدید پروانه میسر نمی باشد و تکرار آن موجب ابطال پروانه نیز می شود، عبارتند از:

- نصب منصوبات غیرمجاز
- اضافه برداشت از مفاد پروانه بهره برداری
- عدم نصب و یا حذف و دستگیری کنتور هوشمند حجمی
- کف شکنی، جابجایی و لایروبی بدون مجوز شرکت آب منطقه ای
- انتقال آب به اراضی آبخور غیراولیه چاه
- تغییر نوع مصرف آب
- فعال نبودن آبیاری تحت فشار

همچنین طبق تبصره (۱) ماده (۶) آئین نامه اجرایی این قانون، شرکت (آب منطقه ای) ضمن نظارت به کلیه چاه های آب کشاورزی فعال در صورت وجود تخلف مراتب را به مالک یا مالکان اعلام می نماید تا حداکثر ظرف (۴۵) روز نسبت به رفع آن اقدام نمایند. در صورت عدم رفع تخلف توسط مالک یا مالکان در زمان مقرر یا تکرار تخلف، شرکت نسبت به ابطال پروانه بهره برداری چاه با رعایت قوانین و مقررات مربوط اقدام می نماید. در صورت وجود تخلف در زمان تمدید پروانه و عدم رفع آن در ظرف (۴۵) روز پس از اعلام شرکت ضمن عدم تمدید پروانه بهره برداری، شرکت براساس قوانین و مقررات مربوط به چاه فاقد پروانه اقدام

لازم را به عمل می‌آورد. در صورت اعتراض مالک یا مالکان موضوع به کمیسیون رسیدگی به امور آب‌های زیرزمینی موضوع ماده (۱۴) برای رسیدگی و اقدام قانونی ارجاع می‌شود.

۶. **محدودیت زمانی توقیف شش ماهه دستگاه‌های حفاری متخلف:** با توجه به محدودیت شش‌ماهه تعیین شده در تبصره (۴) قانون برای دستگاه‌های حفاری متخلف نیاز است که در این بازه زمانی طبق قوانین موجود مرتبط و آئین‌نامه‌های مربوطه، قبل از سررسید موعد مقرر، وضعیت دستگاه‌ها مشخص گردد. البته به نظر می‌رسد هنوز مسئله رسیدگی قانونی به تخلفات دستگاه‌های غیرمجاز اعم از حفاری و موتور تلمبه‌ها از نظر حقوقی و قانونی نیازمند شفافیت و اصلاحات در قوانین موجود می‌باشد.

۷. **برقی کردن چاه‌های آب کشاورزی:** علیرغم فرصت اندک باقی‌مانده از زمان پنج‌ساله وزارت نیرو، هنوز بسیاری از چاه‌های حوضه برقی نشده‌اند. علاوه بر مسئولیت وزارت نیرو در خصوص برقی کردن چاه‌های آب کشاورزی (طبق تبصره ۲ قانون تعیین تکلیف) طبق بند (ز) تبصره ۱۱ قانون بودجه سال ۱۳۹۴، وزارت نفت نیز موظف به تامین اعتبار برق‌دار کردن چاه‌ها شده است.

بند (ز) تبصره ۱۱ قانون بودجه سال ۱۳۹۴

وزارت نفت موظف است در راستای اجرای ماده (۲۴) قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی مصوب ۱۳۸۹/۴/۲۳ در صورت رعایت الگوی کشت نسبت به تامین اعتبار برق‌دار کردن چاه‌های کشاورزی اقدام کند.

۸. **عدم مراجعه کشاورزان و صاحبان چاه‌ها برای تعیین تکلیف چاه فاقد پروانه:** یکی از چالش‌های اجرای این قانون عدم مراجعه و پیگیری کشاورزان جهت اجرای قانون می‌باشند. اطمینان خاطر آن‌ها از دریافت تسهیلات، نهاده‌های کشاورزی و به‌ویژه سوخت از مهم‌ترین دلایل این موضوع می‌باشد. در این راستا نیاز است که با ایجاد هماهنگی بین دستگاه اجرایی و دستگاه قضائی به ویژه حوزه پیشگیری آن، اطلاع‌رسانی لازم به بهره‌برداران صورت گیرد و طبق آمار و اطلاعات موجود یک بازه زمانی به صاحبان چاه‌ها داده شود که سریعاً نسبت به تعیین تکلیف چاه‌های خود اقدام نمایند و در صورت عدم مراجعه با دستور دستگاه قضائی با آن‌ها برخورد گردد. همچنین عدم تحویل نهاده، یارانه، تسهیلات و بسیاری از خدمات دیگر به صاحبان چاه‌های فاقد پروانه با هماهنگی جهاد کشاورزی از جمله ابزارهای موثر در تسریع روند این موضوع می‌باشد. در این خصوص می‌توان به ابلاغیه معاونت آب و آبفای وزارت نیرو نیز اشاره نمود (تصویر نامه در صفحه بعد).

علاوه بر قوانین و مقررات موجود، پاسخ مقام معظم رهبری به استفتائات وزیر محترم نیرو در سال ۱۳۸۵ در خصوص چاه‌های غیرمجاز نیز از لحاظ شرعی تسهیل‌گر اجرای قوانین و اعمال حکمرانی دقیق و کارآمد بر مدیریت آب‌های زیرزمینی در سطح کشور می‌باشد.

1393/1/6
93/10080/700

تاریخ:
شماره:
پیوست:

بسمه تعالی

مدیران عامل محترم کلیه شرکتهای آب منطقه ای و آب و برق خوزستان

موضوع: سوخت چاههای آب فاقد پروانه بهره برداری

«مهم»

با سلام ،

پیرو ابلاغیه شماره 91/30802/700 مورخ 91/7/18 معاونت محترم وقت وزیر نیرو در امور آب و آبفا در خصوص تأمین سوخت چاههای آب فاقد پروانه بهره برداری، با توجه به مهلت سه ماهه جهت تعیین تکلیف در اجرای ماده 26 آئین نامه اجرایی فصل دوم قانون توزیع عادلانه آب، تبصره 2 ماده 3 آئین نامه اجرائی ماده 11 تشکیل وزارت جهاد کشاورزی و بند الف - 2 هفتمین جلسه مورخ 91/3/2 شورای عالی آب و با توجه به وضعیت بحرانی منابع آب زیرزمینی کشور، سوخت دیزلی فقط به چاههایی اختصاص یابد که براساس قانون تعیین تکلیف چاههای آب فاقد پروانه بهره برداری تشکیل پرونده داده و منجر به صدور پیش مجوز بهره برداری از آن شرکت شده است. چنانچه اینگونه چاهها هم نسبت به رعایت شروط مندرج در قانون حداکثر تا سه ماه مندرج در مجوز، اقدام نمایند نسبت به قطع سهمیه سوخت آنها اقدام شود.

رحیم میدانی
معاون امور آب و آبفا

رحیم میدانی
معاون وزیر در امور آب و آبفا

رونوشت :

- معاونین محترم آب و خاک و برنامه ریزی وزارت جهاد کشاورزی جهت استحضار و صدور دستور اقدام مشابه.

- معاونت محترم برنامه ریزی، توسعه منابع و امور اقتصادی وزارت کشور جهت استحضار و صدور دستور اقدام مقتضی

شماره: ۱۸۹۰۳۱۱۰۰
تاریخ: ۸۵/۱/۱۹
پوست:

جمهوری اسلامی ایران
وزارت نیرو

درود و قتره‌ها و مسائل شرعی
و امور آیه حبه ۴۶.۷
شماره: ۲۲ خرداد ۱۳۸۵
تاریخ: ۶۳۴۸۹

دقروزی

درود و دیگر نماز عبادت ارتباطات خود ای
شماره ثبت: ۰۰۹۳۴۸
تاریخ ثبت: ۵ - اردیبهشت ۱۳۸۵
کد: استفتائات کدب:

بسمه تعالی

محضر مبارک مرجع و رهبر جهان تشیع حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی)

احتراماً،

با عرض سلام و تحیات وافره و آرزوی سلامتی، خواهشمند است نظر فقهی خویش راجع به استفتائات مطروحه ذیل را اعلام فرمایند:

سؤال اول:

با توجه به انفال بودن منابع آبهای زیرزمینی و افت شدید سطح منابع آب مذکور در برخی دشتهای کشور به ویژه دشتهای ممنوعه که باعث نشست زمین، حرکت آبهای شور به سمت آب شیرین و به طور کلی درخطر افتادن محیط زیست می‌گردد، آیا حفر چاه بدون مجوز مسئولین ذیربط (وزارت نیرو) دارای منع شرعی می‌باشد یا خیر؟ با رعایت جوانب از جمله استفاده از آن برای انجام واجبات شرعی.

سؤال دوم:

در صورتی که وزارت نیرو میزان مشخص آب را برای استفاده از چاهی جهت حفظ تعادل سطح آب زیرزمینی هر منطقه مشخص و در پروانه بهره‌برداری ذکر کرده باشد، آیا تجاوز از حد مشخص (اضافه برداشت) جایز می‌باشد یا خیر؟ ارتزاق از این راه ولو کشاورزی چه حکمی دارد؟

سؤال سوم:

نظر به آیات و روایات عدیده جهت حفظ منابع حیاتی، آلوده کردن آبهای سطحی و زیرزمینی چه حکمی دارد؟

بسم الله
دولت جمهوری اسلامی ایران باید برای حفظ مصالح عمومی و جلوگیری از خطر گوناگون ضرر و زیان و مفاسد در استفاده بی‌رویه و نامرود از منابع آب زیرزمینی، قوانین و مقررات جامع الاطراف برای عموم وضع کند و اعلام نماید، و آن‌ها دولت ایم از اشخاص حقیقی و حقوقی و هم‌اکنون از آن‌ها و در خصوص، رعایت قانوناً موظفند از چنین قانون و مقررات در حفر چاه بهره‌برداری از آن حتی در ملک شخصی خود تبعیت نمایند و تخلف از مقررات قانونی دولت جمهوری اسلامی ایران مستلزم است.

سید پرویز فتاح
وزیر نیرو

دفتر کپی و اسناد

۶۳۴۸۹

۲۸ خرداد ۱۳۸۵

۳. مدیریت تخصیص، نظارت و بهره‌برداری از منابع آب

طبق ماده ۲۱ قانون توزیع عادلانه آب؛ تخصیص و اجازه بهره برداری از منابع عمومی آب برای مصارف شرب، کشاورزی، صنعت و سایر موارد منحصراً با وزارت نیرو است. بر اساس این ماده قانونی وزارت نیرو مجاز است سیاست‌های مدیریت، حفاظت و بهره‌برداری از منابع آب کشور را تدوین و اجرا نماید.

همچنین بر طبق ماده ۲۹ قانون توزیع عادلانه آب؛ وزارت نیرو موظف است به منظور تامین آب مورد نیاز کشور از طرق زیر اقدام مقتضی به عمل آورد:

- الف-مهار کردن سیلابها و ذخیره نمودن آب رودخانه ها در مخازن سطحی و زیرزمینی
- ب-تنظیم و انتقال آب با ایجاد تاسیسات آبی و کانالها و خطوط آبرسانی و شبکه آبیاری ۱ و ۲
- ج-بررسی و مطالعه کلیه منابع آبهای کشور
- د-استخراج و استفاده از آبهای زیرزمینی و معدنی
- ه-شیرین کردن آب شور در مناطق لازم
- و-جلوگیری از شور شدن آبهای شیرین در مناطق لازم
- ز-کنترل و نظارت بر چگونگی و میزان مصارف آب و در صورت لزوم جیره‌بندی آن
- ط-انجام سایر اموری که موثر در تامین آب باشد.

بند "ز" این ماده از این نظر حائز اهمیت است که در مواقعی که ایجاب می نماید (نظیر خشکسالی و مواقع کمبود آب) وزارت نیرو می تواند منابع محدود آب را بین مصارف کنندگان جیره‌بندی نماید که به نوعی مفهوم "تخصیص منابع محدود بین تقاضاهای نامحدود" از آن مستفاد می‌شود. با توجه به ابلاغیه وزیر محترم نیرو مبنی بر اولویت محیط‌زیست نسبت به تامین آب بخش کشاورزی، بر طبق این ماده قانونی در شرایط کم‌آبی می‌توان چنین استنباط کرد که تامین آب دریاچه ارومیه نسبت به تامین آب برای بخش کشاورزی می‌تواند در اولویت قرار گیرد.

• بر طبق ماده ۴ قانون توزیع عادلانه آب؛ "در مناطقی که به تشخیص وزارت نیرو مقدار بهره‌برداری از منابع آب زیرزمینی بیش از حد مجاز باشد و یا در مناطقی که طرح‌های دولتی ایجاب نماید وزارت نیرو مجاز است با حدود جغرافیایی مشخص حفر چاه یا قنات و یا هرگونه افزایش در بهره‌برداری از منابع آب منطقه را برای مدت معین ممنوع سازد. تمدید یا رفع این ممنوعیت با وزارت نیرو است."

به نظر می‌رسد بر طبق این ماده قانونی، وزارت نیرو قادر است بنابر ضرورت (مثلاً احیای دریاچه ارومیه) در مناطق موردنظر نسبت به اعمال ممنوعیت یا محدودیت در خصوص افزایش بهره‌برداری از منابع آب اقدام نماید. لذا مصوبات کارگروه نجات دریاچه ارومیه در خصوص ممنوعیت افزایش بهره‌برداری از منابع آب در سطح حوضه دریاچه ارومیه از پشتوانه قانونی لازم نیز برخوردار می‌باشد.

- همچنین ماده ۲۶ آئین نامه اجرایی قانون توزیع عادلانه آب مقرر می‌دارد:
"از تاریخ تصویب این آئین نامه، تحویل مواد سوختی مورد نیاز موتور پمپ چاه‌های آب و تامین برق آنها و نیز تحویل موتورپمپ و لوله و تجهیزات چاهها تنها در قبال ارائه پروانه حفر و بهره برداری صادره از طرف شرکت ها و سازمانهای آب منطقه ای امکان پذیر می باشد."
• در تبصره ۲ ماده ۳- آیین نامه اجرایی ماده ۱۱ قانون تشکیل وزارت جهاد کشاورزی نیز ذکر شده است که:

"وزارت‌خانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی موظفند هماهنگی‌های لازم جهت حفاظت کمی و کیفی منابع آب کشاورزی را به عمل آورده و از ارائه هرگونه تسهیلات از قبیل برق، سوخت، وام و نهاده‌های دارای یارانه به مصرف‌کنندگان غیر مجاز آب خودداری نمایند"

از گذشته‌های دور همواره برای کشاورزی بر روی زمین‌های مجاور رودخانه، نهرکشی آب به زمین‌ها و انتقال و تقسیم آب صورت می‌گرفته و به این وسیله برای استفاده‌کنندگان حقابه ایجاد می‌شده است. با تصویب قانون توزیع عادلانه آب حقابه‌های قدیمی به رسمیت شناخته شد و وزارت نیرو نظارت بر حقابه‌ها را عهده‌دار گردید. حقابه به استناد تبصره ۱ ماده ۱۸ حق مصرف آبی است که قبل از تصویب این قانون توسط حیات آب رودخانه‌ها برای افراد به‌وجود آمده و در اسناد مالکیت، حکم دادگاه یا مدارک قانونی برای ملک یا مالک آن تعیین شده است.

آنچه در تصویب قانون توزیع بیشتر دارای اهمیت بوده و مورد بررسی و تصویب مواد قانونی قرار گرفته، بحث نظارت بر مصرف آب چاه‌ها و همچنین مقابله با حفر چاه‌های غیرمجاز بوده است و دلیل این امر خسارات جبران‌ناپذیری است که برداشت‌های بدون مجوز و اضافه برداشت، به آبخوان دشت‌ها وارد نموده است؛ ولیکن در خصوص استفاده از آب‌های سطحی، اضافه برداشت با نصب موتور تلمبه صورت می‌گیرد که در این خصوص به استناد تبصره ماده دوم مصوبه شماره ۴۴۰۲۰ مورخ ۱۳۳۳/۱/۲۳ و ماده پنجم لایحه قانونی اصلاح آبیاری (مصوب یازدهم مرداد ماه ۱۳۴۴) کمیسیون مشترک مجلسین، دستور اجرایی صدور پروانه نصب موتور تلمبه بر روی رودخانه‌های کشور تصویب گردید.

در دستورالعمل فوق‌الذکر صرفاً حق نصب موتور تلمبه و صدور مجوز آن با اجازه بنگاه‌های آبیاری قدیم (شرکت‌های آب منطقه‌ای) به منظور استفاده از مازاد آب رودخانه‌ها و حقابه حقابه‌بران پیش‌بینی شده است که در صورت نصب موتور بدون مجوز توسط حقابه‌بران، می‌توان با دستور قضایی اقدام به جمع‌آوری آن نمود.

۴. حریم و بستر رودخانه‌ها

سه ضابطه قانونی اصلی مرتبط با بحث حریم و بستر رودخانه‌ها شامل؛ ۱. قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۷، ۲. قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱ و اصلاحات بعدی آن و ۳. آیین‌نامه مربوط به بستر

و حریم رودخانه‌ها، انهار طبیعی، مسیل‌ها، کانال‌ها مصوب ۱۳۷۹ هیات وزیران و اصلاحیه‌های بعدی آن می‌باشد.

با توجه به ماده ۲ قانون آب سال ۴۷ و ماده ۲ قانون توزیع عادلانه آب، بستر انهار طبیعی، رودخانه‌ها و ... متعلق به حکومت اسلامی و دولت (به نمایندگی وزارت نیرو) است. فلذا سابقه ثبتی و اسناد مالکیت صادره قبل از وضع قانون آب سال ۴۷ مستنداً به حق مکتسبه مالکین رسمی و ماده ۲۲ قانون ثبت معتبر می‌باشد. بدیهی است هرگونه پذیرش درخواست ثبت یا صدور سند مالکیت برای اراضی واقع در بستر پس از وضع قانون آب سال ۴۷، چه از طریق ثبت عمومی یا اعمال قانون ۱۴۷ و ۱۴۸ اصلاحی ثبت و یا قانون تعیین تکلیف وضعیت ثبتی اراضی و ساختمان‌های فاقد سند رسمی مصوب ۱۳۹۰/۹/۲۰، موجه و قانونی نمی‌باشد. همچنین در این خصوص چند نکته زیر قابل ذکر می‌باشد:

- تبصره ۱: بستر انهار سنتی، تابع نظام مالکیت حاکم بر آنها بوده و از شمول دایره این دستورالعمل خارج می‌باشد.
- تبصره ۲: هرگونه ادعای مالکیت غیر رسمی، شامل اسناد عادی، اسناد صلح و اسناد محلی و غیره بر بستر منابع آبی مذکور در این دستورالعمل، مسموع نیست.
- تبصره ۳: ملاک اسناد مالکیت رسمی مورد قبول قبل از تصویب قانون آب سال ۴۷، سوابق، اسناد و مدارک ثبتی موجود در ادارات ثبت اسناد و املاک محل و اسناد مادر مربوطه می‌باشد.

تبصره ۲ از ماده ۳ قانون توزیع عادلانه آب، ایجاد اعیانی و حفاری و دخل و تصرف در بستر رودخانه‌ها را با اجازه وزارت نیرو مجاز دانسته است که البته این تصرف به معنای مالکیت نبوده، بلکه هرگاه نماینده دولت تشخیص دهد می‌تواند رفع تصرف نماید.

در مورد بهره‌برداری از اراضی نیز، ماده ۷ از آیین‌نامه مربوط به بستر و حریم رودخانه‌ها بیان می‌دارد: کشت موقت در آن قسمت از بستر رودخانه، نهر و مسیل که برای بهره‌برداری از آب مزاحمتی ایجاد ننماید، با موافقت کتبی و قبلی شرکت آب منطقه‌ای ذیربط به صورت اجاره و رعایت اولویت برای مجاوران بلا مانع است؛ ولی مستاجر به هیچ‌وجه حق ایجاد اعیانی و غرس نهال و درخت (به جز زراعت سطحی) را ندارد. در صورت تخلف، اراضی مسترد و از فعالیت وی جلوگیری خواهد شد. شرکت آب منطقه‌ای ذیربط باید در اجاره‌نامه قید کند که در صورت بروز هر گونه خسارت ناشی از سیل و نظایر آن، هیچ‌گونه مسئولیتی نخواهد داشت.

هرگونه بهره‌برداری از اراضی بسترهای غیرفعال، مرده، مازاد و مسیل‌های متروک صرفاً در چارچوب مواد ۷، ۸ و ۱۰ آیین‌نامه و پس از اخذ تعهدنامه و انعقاد قرارداد اجاره با شرکت‌های آب منطقه‌ای امکان‌پذیر خواهد بود. شرکت‌های آب منطقه‌ای می‌بایست قبل از تنظیم قرارداد اجاره کلیه جوانب حقوقی و فنی را بررسی و مورد مذاکره قرار داده و نسبت به رعایت موارد الزام آور از قبیل کارشناسی محل و تعیین دقیق آن مراقبت نمایند. لازم به ذکر است که هر گونه انعقاد قرارداد اجاره در بستر فعال رودخانه به هر نحو و عنوان ممنوع است.

در خصوص حوضه آبریز دریاچه ارومیه لازم به ذکر است که با توجه به مصوبه کارگروه ملی نجات دریاچه ارومیه و هیئت وزیران مبنی بر ممنوعیت توسعه برداشت از منابع آب حوضه، لذا اجاره اراضی بستر رودخانه‌ها توسط شرکت‌های آب منطقه‌ای برای کشت موقت نیز امکان‌پذیر نبوده و می‌بایست نهادهای اجرایی مربوطه ضمن اجرای مصوبه هیئت‌وزیران نظارت لازم را نیز در این زمینه به عمل آورند.

تصویب ممنوعیت افزایش برداشت از منابع آبی حوضه

در جلسه ۲۴/۰۴/۱۳۹۴ هیئت محترم وزیران

هرگونه توسعه اراضی کشاورزی اعم از تبدیل اراضی ملی منابع طبیعی به کشاورزی، دیم به آبی، زراعی به باغی در سطح حوضه آبریز دریاچه ارومیه و هرگونه عملیات منجر به افزایش برداشت از منابع آب حوضه اعم از ایجاد و به‌سازی ایستگاه‌های پمپاژ آب، احداث آب‌بندان و سدهای معیشتی در سطح حوضه آبریز دریاچه ارومیه ممنوع بوده و وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی موظفند ضمن ممنوعیت صدور مجوز در این خصوص، با متخلفین برخورد نموده و گزارش عملکرد ماهانه را به دبیرخانه کارگروه ارائه نمایند.

مطابق مفاد ماده ۱۳۶ قانون مدنی، حریم رودخانه مقداری از اراضی اطراف رودخانه است که برای کمال انتفاع و بهره‌برداری از آن نظیر لایروبی و امثالهم ضرورت دارد؛ زیرا دولت از نظر اقتصادی و کم‌کردن هزینه‌ها و سرعت بخشیدن به اجرای طرح مذکور، ناچار است مواد رسوبی را در نزدیک‌ترین نقطه یعنی به کنار ساحل رودخانه منتقل کند. از این لحاظ فلسفه حریم و ضرورت وجود آن نیز آشکار می‌شود. مبنای شناسایی حریم رودخانه، جلوگیری از تضرر دولت است؛ پس دیگران باید از تصرفی که مضر به حال دولت و وزارت نیرو و انتفاع آنان جهت اجرای طرح‌های مهندسی رودخانه است منع شوند و نیز گفته شده که تصرف بدون ضرر دیگران، مباح است (ماده ۱۳۹ قانون مدنی و ماده ۱۴ قانون توزیع عادلانه آب، بند خ ماده ۱ آیین‌نامه مربوط به بستر و حریم رودخانه‌ها، انهار، مسیل‌ها، مرداب‌ها، برکه‌های طبیعی و شبکه‌های آبرسانی، آبیاری و زه‌کشی مصوب ۷۹/۸/۱۱ هیئت وزیران). به‌منظور تثبیت مالکیت حکومت اسلامی بر بستر منابع آبی شرکتها مکلفند با استفاده از کارشناسان خود یا گروه‌های گشت و بازرسی مستمراً نسبت به بازدید و پیمایش مسیر رودخانه‌ها، انهار طبیعی، مسیلها و اقدامات لازم معمول نمایند و از هرگونه تصرف یا تجاوز اشخاص به بستر و حریم منابع آبی یا ایجاد مستحذات غیرمجاز جلوگیری نمایند.

۵. صدور پروانه مصرف معقول

وزارت نیرو موظف است به منظور تعیین میزان مصرف معقول آب برای کشاورزی یا صنعت یا مصارف شهری از منابع آب کشور، برای اشخاصی که در گذشته حقا به داشته‌اند و تبدیل آن به اجازه مصرف معقول، هیئت سه نفری در هر محل تعیین کند. این ماده با توجه به ماده ۱۸ قانون توزیع عادلانه آب تفسیر می‌گردد که در ماده فوق وزارت کشاورزی می‌تواند مطابق ماده ۱۹ در صورت وجود ضرورت اجتماعی و به طور موقت نسبت به صدور پروانه مصرف معقول اقدام نماید.

وزارت نیرو و کشاورزی بر حسب مورد در صورتی که نحوه مصرف صاحبان پروانه، معقول و اقتصادی نباشد، مراتب را با ذکر دلیل و ارائه دستورهای فنی به مصرف‌کننده اعلام می‌نمایند که در صورت عدم اجرای دستورهای ارایه شده، ظرف یکسال از تاریخ صدور اخطاریه بر اساس بند آخر ماده فوق‌الذکر با متخلف طبق ماده ۴۵ این قانون رفتار می‌شود (ماده ۴۵ در خصوص تعیین مجازات برای استفاده غیرمجاز از آب‌های سطحی می‌باشد). تبصره ماده فوق، ضمانت اجرای تعیین شده را تا حدودی بلا اثر نموده و اعتراض صاحبان پروانه را در هیئت موضوع ماده ۱۹ قابل استماع دانسته است؛ لذا به نظر می‌رسد صرفاً پس از اعتراض و تأیید نظر وزارت نیرو در هیئت و عدم اجرای مجدد دستورات، عمل صاحب پروانه طبق ماده ۴۵ جرم محسوب گردد. پروسه‌ای که هرچند جهت حفظ حقوق حقه‌بران تعیین شده است ولیکن زمان‌بر بوده و راه را برای سوءاستفاده باز گذاشته است. با این وجود به نظر می‌رسد که حداقل ظرفیت‌های قانونی لازم جهت اعمال نظارت مناسب توسط دستگاه‌های اجرایی به‌ویژه شرکت‌های آب منطقه‌ای به نمایندگی از وزارت نیرو وجود دارد، هر چند که مجازات در نظر گرفته شده در ماده ۴۵ چندان تناسبی با جرم ندارد.

ماده ۴۵ قانون توزیع عادلانه آب

"اشخاص زیر علاوه بر اعاده وضع سابق و جبران خسارت وارده، به ۱۰ تا ۵۰ ضربه شلاق و یا از ۱۵ روز تا سه ماه حبس تأدیبی بر حسب موارد جرم به نظر حاکم شرع محکوم می‌شوند:

الف- هر کس عمداً و بدون اجازه دریاچه و مقسمی را باز کند یا در تقسیم آب تغییری دهد یا دخالت غیرمجاز در وسایل اندازه‌گیری آب کند یا به نحوی از انحا امر بهره‌برداری از تأسیسات آبی را مختل سازد؛

ب- هر کس عمداً آبی را بدون حق یا اجازه مقامات مسئول به مجاری یا شبکه آبیاری متعلق به خود منتقل کند و یا موجب گردد که آب حق دیگری به او نرسد؛

ج- هر کس عمداً به نحوی از انحا به ضرر دیگری آبی را به هدر دهد؛

د- هر کس آب حق دیگری را بدون مجوز قانونی تصرف کند؛

ه- هر کس بدون رعایت مقررات این قانون به حفر چاه و یا قنات و یا بهره‌برداری از منابع آب مبادرت کند."

تبصره- در مورد بندهای ب و ج و د با گذشت شاکی خصوصی تعقیب موقوف می‌شود.

۶. ضابطین دادگستری

یکی از مواردی که بیانگر اراده قانون‌گذار مبنی بر توجه ویژه به دعاوی مرتبط با امور آب می‌باشد، اختیارات مندرج در مواد ۳۰ و ۳۱ قانون توزیع عادلانه آب است که متأسفانه در اغلب موارد، مورد توجه و التفات مقامات قضایی و انتظامی قرار نمی‌گیرد و همین امر باعث تضییع حقوق دولت و اطاله دادرسی می‌گردد. لذا چنانچه مراجع قضایی حسب تکلیف قانون‌گذار، گزارش‌های مزبور را در حکم گزارش ضابطین

دادگستری تلقی نمایند و مراجع انتظامی نیز به تکلیف مقرر در ماده ۳۱ قانون فوق‌الذکر عمل نمایند، مسلماً با بسیاری از تخلفات و تجاوزات اشخاص، در همان مراحل ابتدایی برخورد شده و نیازی به پیگیری‌های بعدی نخواهد بود.

مواد ۳۰ و ۳۱ قانون توزیع عادلانه آب

ماده ۳۰: "گزارش کارکنان وزارت نیرو و مؤسسات تابعه و کارکنان وزارت کشاورزی (بنا به معرفی وزیر کشاورزی) که به موجب ابلاغ مخصوص وزیر نیرو برای اجرای وظایف مندرج در این قانون انتخاب و به دادسراها معرفی می‌شوند، ملاک تعقیب متخلفین است و در حکم گزارش ضابطین دادگستری خواهد بود و تعقیب متخلفین طبق بند ب از ماده ۵۹ قانون آیین دادرسی کیفری به عمل خواهد آمد."

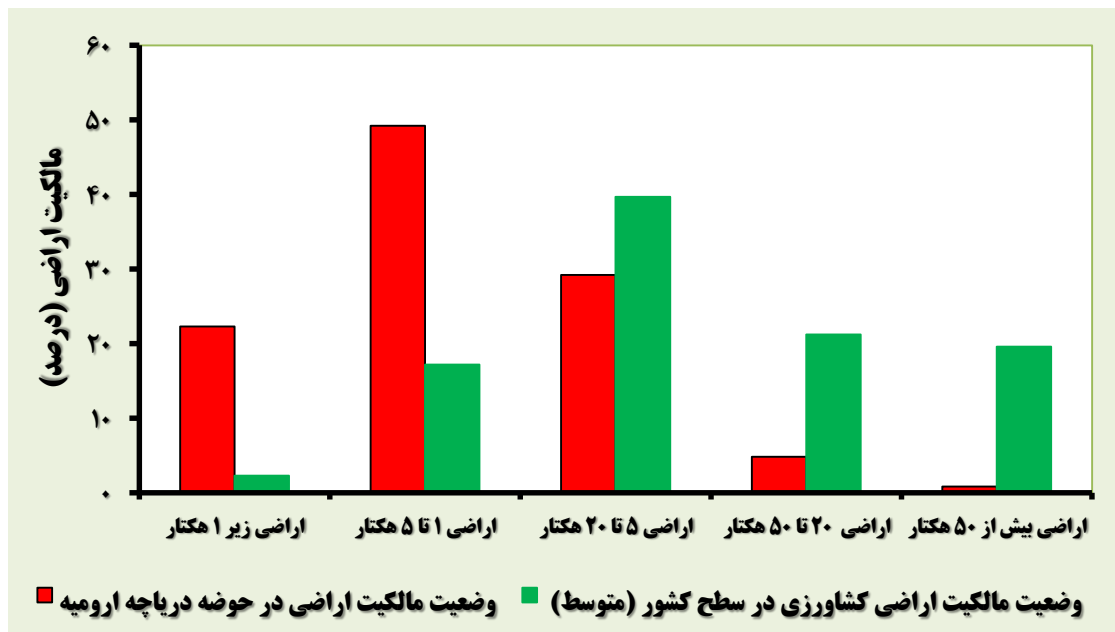
ماده ۳۱: "مامورین شهربانی و ژاندارمری و سایر قوای انتظامی حسب مورد موظفند دستورات وزارت نیرو و سازمان‌های آب منطقه‌ای و وزارت کشاورزی را در اجرای این قانون به مورد اجرا گذارند."

۷. جلوگیری از خردشدن اراضی و یکپارچه‌سازی اراضی

مقیاس یا اندازه زمین یکی از مهم‌ترین عوامل موثر در بهره‌وری مصرف آب در اراضی کشاورزی و همچنین میزان سودآوری فعالیت‌های شکارگری می‌باشد. در ایران سال‌ها است که به دلایل مختلف به‌ویژه در اثر تفکیک اراضی بین وراثت، فروش قطعاتی از زمین و همچنین اجرای اصلاحات ارضی، قطعات زمین‌های کشاورزی مرتباً در حال خرد شدن می‌باشد. حوضه آبریز دریاچه ارومیه نیز از این قاعده مستثنی نبوده و بالا بودن تعداد بهره‌برداران بخش کشاورزی در این حوضه و پایین بودن وسعت اراضی هر یک از کشاورزان نشان بارزی برای این مسئله می‌باشد. در حوضه آبریز دریاچه ارومیه گسترش اراضی زراعی آبی و باغی کوچک مقیاس نه تنها باعث پایین آمدن بهره‌وری در تولید گردیده بلکه افزایش تعداد چاه‌های مجاز و غیرمجاز را نیز در پی داشته است، چرا که صاحب هر زمین و باغی به دنبال حفر چاه مختص به خود بوده است. مقایسه وضعیت مالکیت اراضی بهره‌برداران زمینهای کشاورزی در حوضه دریاچه ارومیه و متوسط کل کشور در شکل (۱۱) در سال ۱۳۸۲ نشان داده شده است. همان‌گونه که این نمودار به خوبی نشان می‌دهد، سطح اراضی بیش از ۷۰ درصد بهره‌برداران بخش کشاورزی حوضه، زیر ۵ هکتار می‌باشد. همچنین لازم به ذکر است که براساس نتایج سرشماری کشاورزی سال ۱۳۹۳، حدود ۵۲ درصد از بهره‌برداران کشاورزی کل کشور کمتر از ۲ هکتار زمین دارند و بیش از ۷۴ درصد بهره‌برداران کشاورزی مالک قطعات ۵ هکتار و کمتر از آن می‌باشند.

با توجه به اهمیت این مسئله، قانون‌گذار در سال ۱۳۸۵ قانون "جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی و ایجاد قطعات مناسب فنی، اقتصادی" را مصوب نمود و در آئین‌نامه قانون مذکور مشوق‌هایی را نیز برای جلوگیری از خردشدن بیشتر اراضی و همچنین تجمیع و یکپارچه‌سازی اراضی در نظر گرفت. وضعیت فعلی حوضه نشان‌گر این امر است که علیرغم اهمیت این مسئله نه تنها دستگاه‌های مسئول مرتبط اقدام شایانی را در این زمینه به عمل نیاورده‌اند، علیرغم گذشت نزدیک به یک دهه از تصویب قانون مذکور شاهد بدتر شدن

شرایط مالکیت در سطح حوضه و کشور نیز می‌باشیم. علاوه بر این قانون ظرفیت‌های قانونی دیگری نیز در این زمینه وجود دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به "قانون تعاونی نمودن تولید و یکپارچه شدن اراضی در حوزه عمل شرکت‌های تعاونی روستایی مصوب ۱۳۴۹/۱۲/۲۴" و آئین‌نامه اجرایی آن مصوب ۱۳۵۰/۰۵/۹ اشاره نمود.

شکل ۱۱- وضعیت مالکیت اراضی در حوضه دریاچه ارومیه (سال ۱۳۸۲)

از جمله ظرفیت‌های قانونی و مشوق‌های قانون مصوب ۱۳۸۵/۱۱/۲۱ در خصوص جلوگیری از خردشدن اراضی و ایجاد قطعات مناسب زراعی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

ماده ۳- دولت و سایر دستگاه‌های ذیربط موظفند به منظور تشویق مالکین اراضی کشاورزی (که میزان مالکیت آنان کمتر از حد نصاب فنی، اقتصادی می باشد) به تجمیع و یکپارچه‌سازی آن اراضی به مساحت‌های در حد نصاب‌های تعیین شده و بالاتر، نسبت به اعطاء امتیازات و تسهیلات ویژه از قبیل: مالی، اعتباری، حقوقی، بازرگانی، فنی و ساخت زیربناهای تولیدی و پرداخت یارانه‌های حمایتی مورد نیاز اقدام نماید.

ماده ۴- سازمان ثبت اسناد و املاک کشور مکلف است برای اراضی بهره‌برداران کشاورزی (مالک یا مالکین اراضی کمتر از حد نصاب فنی، اقتصادی) که در اثر عمل تجمیع قطعات مجاور به صورت واحد درآمد، به درخواست مالک یا مالکین، با ترسیم نقشه تجمیعی و با تنظیم صورتجلسه تجمیع حدود که به تأیید مالک یا مالکین رسیده است، با رعایت مقررات ثبت از نظر حفظ حقوق اشخاص، بدون اخذ هرگونه وجهی (مالیات، عوارض و حقوق دولتی) سند مالکیت صادر نماید.

ماده ۵- سازمان ثبت اسناد و املاک کشور مکلف است نقشه یکپارچه شده اراضی خرده مالکین را که به صورت پراکنده مورد بهره برداری قرار می‌گیرد پس از معاوضه و یا خرید و فروش توسط مالکین، ترسیم و صورتجلسه حاوی حدود و ثغور و مساحت و سهام مالکین قطعه مزبور را با تأیید آنها و نماینده وزارت جهاد

کشاورزی تنظیم کند و بدون پرداخت مالیات و هزینه‌های ثبتی و حقوق دولتی توسط مالکین، طبق صورتجلس تنظیمی و با رعایت مقررات ثبتی از جهت حفظ حقوق اشخاص سند مالکیت صادر نماید.

در جدول (۲)، بر طبق آئین‌نامه اجرایی مصوب قانون مذکور حد فنی و اقتصادی مناسب اراضی زراعی و باغی استان‌های مختلف مشخص گردیده است. بر طبق این جدول حد مناسب استان‌های واقع در حوضه آبریز دریاچه ارومیه حداقل ۵ هکتار تعیین شده است که البته در استان‌های مختلف ارقام مختلفی تعیین گردیده است. این رقم در حالی برآورد شده است که در حال حاضر بیش از ۷۰ درصد اراضی زراعی حوضه زیر ۵ هکتار می‌باشد. همچنین اهم ظرفیت‌های موجود این آئین‌نامه به‌خصوص در راستای سیاست‌های تشویقی عبارتند از:

ماده ۳- وزارت جهادکشاورزی موظف است، اعتبارات مورد نیاز به‌منظور اعطای یارانه‌های حمایتی و تسهیلات و امتیازات موضوع ماده ۳ قانون از جمله: ساخت زیربناهای تولید، تجهیز و نوسازی اراضی، جاده‌های دسترسی بین مزارع، کانال‌های ۳ و ۴، زهکشی، برقی کردن چاه‌ها و نصب کنترل اندازه‌گیری و شبکه آبیاری نوین به مالکان اراضی کشاورزی را که در اجرای قانون و این آیین‌نامه به صورت یکپارچه درآمده و اراضی آنها حایز حداقل نصاب تعیین شده باشد، در بودجه سنواتی پیشنهاد کند.

ماده ۴- در اجرای ماده ۳ قانون، وزارت نیرو موظف است، با هماهنگی وزارت جهادکشاورزی در مناطقی که دارای اراضی آبی است و برای اشخاصی که اقدام به یکپارچه‌سازی اراضی موضوع این آیین‌نامه می‌کنند، اعتبارات مورد نیاز را برای تأمین آب و احداث شبکه‌های آبیاری و زهکشی پیش‌بینی و در بودجه سنواتی پیشنهاد کند. تبصره - مالکان و بهره‌برداران مشمول این ماده به مدت حداکثر ده سال از پرداخت آب بها و حقا به معاف هستند. وزارتخانه‌های جهادکشاورزی و نیرو موظف‌اند، با هماهنگی معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس‌جمهوری، اعتبارات لازم را به این منظور در بودجه‌های سنواتی وزارت نیرو پیش‌بینی کنند. کمیته تخصیص اعتبار موضوع ماده ۳۰ قانون برنامه و بودجه در صورت امکان صددرصد اعتبارات یادشده را به وزارتخانه یادشده، تخصیص دهد.

ماده ۵- وزارت جهادکشاورزی موظف است، نسبت به پرداخت تمام حق بیمه آن دسته از بیمه‌گذارانی که پس از تجمیع و یکپارچه‌سازی اراضی کشاورزی کوچک و پراکنده تا حد نصاب‌های فنی و اقتصادی اقدام می‌کنند، نسبت به بیمه محصولات مشمول بیمه از طریق صندوق بیمه محصولات کشاورزی و از محل اعتبارات موضوع ماده ۴ این آیین‌نامه برای حداکثر پنج سال از تاریخ تجمیع اقدام کند.

ماده ۶- تمام اشخاصی که قصد تجمیع و یکپارچه‌سازی اراضی خود را دارند باید به مدیریت جهادکشاورزی ذی‌ربط مراجعه و درخواست خود را همراه با مدارک مثبت مالکیت تسلیم کنند. مدیریت یادشده ظرف یک ماه بررسی لازم را معمول و در صورت وجود شرایط لازم نظر موافق را به اداره ثبت اسناد و املاک محل اعلام کند تا حداکثر ظرف سه ماه نسبت به صدور سند با رعایت ماده ۴ قانون اقدام شود.

ماده ۷- به تمام مالکان اعم از حقوقی و حقیقی در صورت خرید اراضی کشاورزی پراکنده و یکپارچه کردن آن در حد نصاب فنی و اقتصادی و بیشتر از آن به شرط حفظ کاربری اراضی کشاورزی، از طریق

بانک‌ها و مؤسسه‌های اعتباری مالی، تسهیلات قرض‌الحسنه یا تسهیلات ده ساله با حداقل نرخ بهره بخش کشاورزی زمان دریافت تسهیلات و به میزان قیمت کارشناسی روز اراضی مورد معامله، اعطا می‌شود.

جدول ۲- حد فنی و اقتصادی اراضی زراعی و باغی به تفکیک استان و آبی و دیم بر حسب هکتار

ردیف	استان	زراعی و آبی		باغ و قلمستان	
		دیم	آبی	دیم	آبی
۱	آذربایجان شرقی	۱۰	۲۵	۵	۱۰
۲	اردبیل	۱۰	۲۰	۵	۱۰
۳	اصفهان	۱۰	۲۵	۵	۱۰
۴	خوزستان	۱۰	۲۵	۵	۱۰
۵	زنجان	۱۰	۲۵	۵	۱۰
۶	سیستان و بلوچستان	۱۰	۲۵	۵	۱۰
۷	فارس	۱۰	۲۵	۵	۱۰
۸	قزوین	۱۰	۲۵	۵	۱۰
۹	قم	۱۰	۱۵	۵	۱۰
۱۰	کهگیلویه و بویراحمد	۱۰	۲۰	۵	۱۰
۱۱	گلستان	۱۰	۲۰	۵	۱۰
۱۲	لرستان	۱۰	۲۰	۵	۱۰
۱۳	آذربایجان غربی	۷/۵	۲۵	۵	۱۰
۱۴	ایلام	۷/۵	۲۵	۵	۱۰
۱۵	بوشهر	۷/۵	۱۵	۵	۱۰
۱۶	کرمان	۷/۵	۲۵	۲/۵	۵
۱۷	همدان	۷/۵	۲۰	۵	۱۰
۱۸	تهران	۵	۱۵	۲/۵	۵
۱۹	چهارمحال و بختیاری	۵	۲۰	۲/۵	۵
۲۰	خراسان رضوی	۵	۲۰	۲/۵	۵
۲۱	خراسان شمالی	۵	۲۵	۲/۵	۵
۲۲	خراسان جنوبی	۵	۱۵	۲/۵	۵
۲۳	سمنان	۵	۲۰	۲/۵	۵
۲۴	کردستان	۵	۲۰	۲/۵	۵
۲۵	کرمانشاه	۵	۲۰	۲/۵	۵
۲۶	گیلان	۴	۱۰	۲/۵	۵
۲۷	مازندران	۴	۱۰	۲/۵	۵
۲۸	مرکزی	۵	۲۰	۲/۵	۵
۲۹	هرمزگان	۵	۱۵	۲/۵	۵
۳۰	یزد	۵	۲۵	۲/۵	۵

۸. فرصت‌ها و ظرفیت‌های همکاری و هماهنگی با دستگاه قضائی

گرچه دستگاه‌های اجرایی به‌ویژه شرکت‌های آب منطقه‌ای با مسائل و چالش‌های مختلفی در خصوص برخورد حقوقی و قانونی با متخلفین مواجه می‌باشند، با توجه به شرایط کنونی تخریب منابع طبیعی کشور و همچنین تاکیدات اخیر مقام معظم رهبری و متعاقب آن بخشنامه ریاست محترم قوه قضائیه، امکان استفاده مناسب از ظرفیت‌های همکاری و هماهنگی با دستگاه قضائی کشور بیش از پیش ایجاد شده است. از جمله مصادیق و نمونه‌های موفق این مسئله می‌توان به اقدامات اخیر (۱۳۹۴) شرکت‌های آب منطقه‌ای استان‌های آذربایجان شرقی و غربی در برخورد با برداشت‌های غیرمجاز از منابع آب سطحی حوضه (به‌خصوص آجی‌چای) و انسداد چاه‌های غیرمجاز اشاره نمود.

بخشنامه ریاست محترم قوه قضائیه (اسفندماه ۱۳۹۳)

در پی بیانات مهم مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در اهمیت و ضرورت صیانت از محیط زیست، خصوصاً جنگل‌ها، مراتع، منابع آبی و جلوگیری از تعدی و تخریب منابع طبیعی و تغییر کاربری بی‌رویه اراضی کشاورزی و لزوم جدیت و هماهنگی کلیه مسئولین کشور در حفظ و سلامت محیط زیست و با توجه به وظایف ذاتی دستگاه قضایی، مراجع قضایی سراسر کشور مکلفند:

۱- ضمن رسیدگی سریع و قاطع به پرونده‌های ارجاعی، با جدیت بیشتری نسبت به برخورد با متخلفین از قانون، خصوصاً افراد ذی‌نفوذ اقدام نموده و نباید هیچ‌گونه کوتاهی و اغمازی در این رابطه صورت پذیرد.

۲- دادستان‌های سراسر کشور حسب وظیفه ذاتی مکلفند در صورت عدم شکایت دستگاه‌های اجرایی در موارد وقوع جرم در زمینه اموال عمومی نسبت به تعقیب متهمین اقدام قانونی به عمل آورند.

۳- رؤسای کل دادگستری استانها مسئولیت نظارت بر اجرای این بخشنامه را عهده‌دار بوده و موظفند نتیجه اقدامات به عمل آمده را به صورت مرتب به حوزه ریاست قوه قضاییه گزارش نمایند.

۴- سازمان بازرسی کل کشور مکلف است با توجه به وظیفه سازمانی و با استفاده از ظرفیت وسیع قانونی، نظارت بر عملکرد مسئولین مربوطه را بیش از گذشته پیگیری و نتیجه را مستمراً به حوزه ریاست منعکس نماید.

بدیهی است دستگاه‌های اجرایی ذی ربط حسب وظیفه ذاتی لازم است علاوه بر نظارت بر واحدهای تحت امر، موارد جرم را به مراجع قضایی منعکس نمایند.

صادق آملی لاریجانی - رئیس قوه قضاییه

همچنین انتظارات و پیشنهاداتی قابل ارائه به دستگاه قضایی استان و شهرستان‌ها را در راستای پیش‌برد اهداف مورد انتظار می‌توان در قالب موارد زیر بیان نمود:

- **جلوگیری از اطاله دادرسی و قاطعیت و تسریع در رسیدگی‌های مراجع قانونی:** علی‌رغم تأکید ماده ۵۰ قانون توزیع عادلانه آب و تبصره ۱ ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی، مراجع قضایی بدون عنایت به حساسیت موضوع و فلسفه تصویب آن، تسریع در رسیدگی‌ها را معمول نمی‌نمایند. تأثیر نامطلوب اطاله دادرسی، بی‌نظمی و تجری افراد متخلف را موجب خواهد شد.

- **صدور دستور موقت توسط دادگاه‌ها با لحاظ کلیه خسارات وارده به منابع آب‌های زیرزمینی:** به استناد ماده ۳۱۹ آیین دادرسی مدنی لازمه صدور دستور موقت، تودیع خسارات احتمالی توسط شخص خواهان می‌باشد. از طرف دیگر با توجه به وضعیت خاص منابع آب‌های زیرزمینی و نحوه تأثیرگذاری و استمرار ورود خسارت، تعیین بخشی از خسارات احتمالی نظر قانون‌گذار را تأمین نمی‌نماید. با این وصف مراجع قضایی بدون عنایت به تکلیف قانونی و بدون توجه به این موضوع و عدم ذکر دلیل جهت اقدام خود، تودیع بخش ناچیزی از خسارات را کافی می‌دانند.

- **توجه به این موضوع که ممکن است برخی کارشناسان رسمی دادگستری تخصص لازم را در موضوع نداشته و الزام کارشناسان به ادای توضیحات و تکمیل نظریات:** مراجع قضایی در برخی موارد کارشناسانی را انتخاب می‌نمایند که یا رشته تخصصی ایشان با موضوع اجرای قرار و دعوی مطروحه تناسب دقیق نداشته و یا مسئولانه با موضوع برخورد نمی‌نمایند؛ علی‌رغم اعتراضات مدلل به عمل آمده، در برخی موارد، اعتراضات مورد توجه قرار نمی‌گیرد.

در مواردی کارشناسانی به محل اعزام شده‌اند که از کم و کیف مسائل بی‌اطلاع بوده و اظهار نظرهای ایشان صرفاً بر اساس مشهودات ظاهری و منافع شخصی مالک می‌باشد. بدیهی است اظهار نظر دقیق می‌بایست با توجه به جمیع جوانب امر انجام پذیرد (که این همان به‌هم‌پیوسته دیدن مسائل است).

- **توجه و عنایت مراجع قضایی به موضوع و فلسفه اعلام ممنوعیت مناطق و عدم تجویز بهره‌برداری در این‌گونه مناطق:** تجویز بهره‌برداری توسط مراجع قضایی در واقع نقض‌کننده غرض قانون‌گذار در موضوع اختیار وزارت نیرو (در تدوین مقررات مربوط به اعلام ممنوعیت مناطق) بوده و از جمله علل و اسباب ورود ضررهای جبران‌ناپذیر به منابع آب‌های زیرزمینی می‌باشد.

- **تسریع در اجرای احکام کیفری در برخی از مناطق علی‌رغم صدور رأی قطعی مراجع قضایی:** تعقیب و مجازات متخلفین یکی از ابعاد حفاظت از منابع آب می‌باشد؛ اجرای حکم صادره نیز به همان اندازه دارای اهمیت است.

- **عنایت و توجه لازم به گزارشات نمایندگان دارای ابلاغ مخصوص موضوع ماده ۳۰ قانون توزیع عادلانه آب:** همان‌گونه که ماده ۳۰ قانون توزیع عادلانه آب گزارشات نمایندگان مذکور را در حکم گزارش ضابطین دادگستری تلقی نموده و ملاک تعقیب متخلفین می‌داند، لذا انتظار می‌رود مراجع قضایی گزارشات مذکور را معتبر بدانند. در مواردی هم نمایندگان شرکت‌ها هنگام وقوع و ارتکاب جرم حضور داشته

و آن را در گزارشات خود دقیقاً اعلام می‌نمایند؛ با این وجود در هنگام ادعای متهم، بررسی موضوع مجدداً به کارشناس رسمی دادگستری یا پاسگاه انتظامی محول می‌شود.

طولانی شدن روند رسیدگی به این گونه پرونده‌ها در اغلب موارد منجر به محو آثار جرم شده و محل دستخوش تغییرات می‌گردد، به نحوی که کارشناسان منتخب دادگاه در هنگام مراجعه دچار مشکلاتی پیرامون تشخیص دقیق موضوع از قبیل عدم تعیین قدمت می‌باشند. همچنین لازم است که ضابطین مربوطه تحت آموزش‌های لازم قرار گیرند.

- **عنایت مراجع کیفری به موضوع تکرار جرم:** پس از اجرای حکم قطعی در خصوص چاه‌های غیرمجاز و یا تعیین تکلیف دستگاه‌های حفاری غیرمجاز فاقد صلاحیت، در خصوص ارتکاب عمل خلاف مجدداً اعلام جرم می‌گردد. متأسفانه مراجع کیفری به موضوع تکرار جرم توسط متخلفین عنایتی نداشته و آن را از باب کیفیات تشدیدکننده جرم لحاظ نمی‌نمایند.

- **ایجاد شعبه‌های تخصصی در مراجع بدوی و تجدیدنظر استان‌ها در خصوص آب:** ایجاد این شعبه‌های تخصصی می‌تواند در تسریع روند رسیدگی به تخلفات بسیار اثربخش باشد و همچنین امکان رسیدگی فوری و خارج از نوبت به پرونده‌های مرتبط با تخلفات بخش آب را ایجاد نماید. به عبارت دیگر به نظر می‌رسد که تشکیل دادگاه ویژه آب در کلیه شهرستان‌ها الزامی است. تجربه موفق در شهرستان‌های بستان آباد، شبستر، عجب شیر و مراغه طی همین چندماه پس از جلسه مشترک با قضات و دادگستران، نشان از نسبت چندین برابری اقدامات تعادل بخشی در این شهرستان‌ها نسبت به بقیه شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی دارد.

- **دریافت حکم جمعی توسط اداره آب هر شهرستان برای مسلوب المنفعه نمودن کلیه چاه‌های واقع در محدوده آن شهرستان از دادستان شهرستان:** در واقع به استناد به این برگه اداره آب آن شهرستان می‌تواند بدون نیاز به حکم منفرد قاضی برای هر چاه نسبت به پلمپ کلیه چاه‌های غیرمجاز حفر شده بعد از سال ۱۳۸۵ در آن شهرستان اقدام کند. لازم به ذکر است که اخیراً طبق گزارش شرکت آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی، در تعدادی از شهرستان‌های حوضه از جمله بستان آباد و آذرشهر این اقدام صورت گرفته است.

- **اخذ حکم قضایی سیار برای پلمپ چاه‌های غیر مجاز محفوره قبل از طرح دعوی:** نمونه حکم صادره در این خصوص در شهرستان شبستر در صفحه بعد نشان داده شده است.

همچنین به عنوان نمونه در جدول (۳) نتایج حاصل از نشست‌های شرکت آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی با دستگاه قضائی استان در سال ۱۳۹۴ ارائه گردیده است. این مسئله ضرورت تعامل بیشتر دستگاه‌های اجرایی با دستگاه قضائی استان‌ها و اثربخشی آن را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

تاریخ: ۹۴/۵/۴
 شماره: ۹۴/۴/۲۵
 هیئت: _____

دادگستری جمهوری اسلامی ایران

بسمه تعالی
 دفتر
 اداره

ریاست محترم اداره امور آب شهرستان شبستر

با سلام

احتراما پیرو نامه شماره ۹۴/۴/۱۴-۹۰۱۱/۹۸/۵۳۰۰۰ و معطوفا به شماره ۹۴/۴/۲۵-۲۱۷۳/۴۷۶ مقرر است وفق دستورات قبلی نسبت به بازدید و شناسایی جاههای غیر مجاز توسط مامورین آن اداره اقدام و متعاقبا در صورت غیر مجاز بودن وعدم وجود مجوز ودر جهت جلوگیری از فعالیت وادامه بهره برداریهای غیر مجاز توسط متصرفین آنها نسبت به پلمپ اقدام ونتیجه به این مرجع منعکس گردد.

ورود به دفتر اداره امور آب شهرستان شبستر
 شماره: ۲۵۲۰
 تاریخ: ۹۴/۵/۶

لفظی
 همان
 حکم
 متن
 سلام

جدول ۳- نتایج حاصل از هماهنگی‌های بین شرکت آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی با دستگاه قضائی استان (۸ ماهه ۱۳۹۴)

ردیف	شهرستان	شرح حکم یا دستور قضایی صادر شده	اقدام انجام پذیرفته
۱	آذرشهر	اجرای انسداد گروهی ۲۸ حلقه چاه در روستای صغایش	به دلیل ممانعت اهالی تنها ۲ حلقه انسداد یافت
۲	بستان آباد	اجرای انسداد گروهی در روستاهای کردکندی و سقین سرا	۵۱ حلقه چاه مطابق حکم قضایی انسداد یافت
		اجرای انسداد گروهی در روستای ترکه داری	۲۲ حلقه چاه مطابق حکم قضایی انسداد یافت
۳	شبستر	پلمپ چاههای غیرمجاز محفوره قبل از طرح دعوی	۳۸ مورد
		جلوگیری از تردد و توقیف تانکرهای حمل آب	۳ دستگاه
۴	بناب	جمع آوری و توقیف موتور پمپ چاه‌های غیرمجاز	جمع آوری ۱۶ دستگاه موتور پمپ
		قطع انشعاب برق خانه باغ‌های دارای چاه غیر مجاز برقی با هماهنگی امور برق	قطع انشعاب برق ۱۸ خانه باغ و ۱۲ چاه مجاز بیش از ۳۰ کیلووات ملزم به نصب کنتور هوشمند
		جلوگیری از انجام کشت دوم در اراضی پایاب	۳ مورد
۵	تبریز	کاهش سطح کشت اراضی پرآب بر(هویج و پیاز) در اثر اقدامات ترویجی	مساحت ۵۰۰ هکتار
		قلع و قمع لوله گذاری غیر مجاز روستای سفیده خوان	قلع و قمع لوله گذاری غیر مجاز
۶	عجبشیر	جمع آوری موتور پمپ‌های حاشیه رودخانه آجی چای	جمع آوری ۱۱۸ موتور پمپ
		پلمپ چاههای غیرمجاز محفوره قبل از طرح دعوی	تعداد ۷۰ حلقه چاه

۹. مراجع

- بشیری، عباس و همکاران. ۱۳۹۴. نظام حاکم بر حقوق کاربردی آب. چاپ دوم. انتشارات جاودانه و جنگل.
- دفتر مدیریت به هم پیوسته حوضه آبریز دریاچه ارومیه (وزارت نیرو). ۱۳۹۲. وضعیت و چالش‌های آب زیرزمینی حوضه آبریز دریاچه ارومیه و ارائه راهکارها. ارائه شده در کارگروه تخصصی مدیریت آب‌های سطحی و زیرزمینی دریاچه ارومیه.
- دفتر مدیریت به هم پیوسته حوضه آبریز دریاچه ارومیه (وزارت نیرو). ۱۳۹۳. وضعیت مصارف در حوضه آبریز دریاچه ارومیه.
- دفتر مطالعات پایه شرکت مدیریت منابع آب ایران، گروه مطالعات آب‌های زیرزمینی. ۱۳۹۳. بررسی وضعیت منابع آب زیرزمینی کشور تا پایان سال آبی ۹۲-۹۱.
- دفتر مهندسی رودخانه‌ها و سواحل شرکت مدیریت منابع آب ایران. ۱۳۹۲. دستورالعمل حفاظت، بهره‌برداری و آزادسازی بستر و حریم رودخانه‌ها.
- شرکت آب منطقه‌ای آذربایجان شرقی. ۱۳۹۴. گزارش عملکرد ۸ ماهه طرح احیاء و تعادل بخشی آب‌های زیرزمینی در حوضه آبریز دریاچه ارومیه بر اساس برنامه عملیاتی پیشنهادی سال ۱۳۹۴.
- شورای عالی آب. ۱۳۹۳. مصوبات پانزدهمین جلسه شورای عالی آب.
- کاپونترا، دانتیه آگوستو و مارسلانانی. ۱۳۹۲. اصول حقوق و مدیریت آب. ترجمه: محسن عبدالهی و اصلی عباسی. چاپ اول. شهر دانش.
- کمیته اجتماعی-فرهنگی ستاد احیای دریاچه ارومیه. ۱۳۹۴. گزارش دریاچه ارومیه؛ علل خشکی و تهدیدات اجمالی.
- گروه سیاست‌گذاری و تخصیص آب وزارت نیرو. ۱۳۹۴. اسلایدهای مربوط به اقدامات انجام شده در خصوص بررسی تخصیص آب حوضه آبریز دریاچه ارومیه.
- مجموعه قوانین و مقررات مرتبط با بخش آب، کشاورزی، منابع طبیعی و محیط‌زیست.
- مرکز آمار ایران. ۱۳۹۴. نتایج آماربرداری سراسری کشاورزی.
- میبیدی، جواد. ۱۳۹۴. اسلایدهای آموزشی و اطلاع‌رسانی قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه و طرح تعادل بخشی آب‌های زیرزمینی کشور
- وزارت نیرو. ۱۳۹۴. مجموعه دستورالعمل‌های طرح احیاء و تعادل بخشی منابع آب زیرزمینی.

